

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 139 / אב - אלול תשע"ח

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת: המכון למצוות התלויות בארץ
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:
הרב יוסף מאיר שטורך
meir.macon9@gmail.com

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891
macon1@bezeqint.net

דמי מנוי לשנה: 60 ₪

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של המכון,
או תגובות על הנכתב בגליונות השונים,
לכתובת המערכת, או לפקס, או לדואר
האלקטרוני

- 5 | **דבר העורך**
קנאות לדבר הלכה
- 7 | **מידע הלכתי** – ברכת הנהנין על לחמים מסוגים שונים * לקראת ימי
הנופש – תזכורת
הרה"ג **רבי שניאור ז. רווח** שליט"א
רב במא גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
- 9 | **מדור גנוזות וכת"י מתורת ארץ ישראל**
ספר עיר חדשה מסכת שביעית פרק ב - ה
מאת **רבי רבינו יהודה הכהן** זלה"ה מחכמי פאס שבמרוקו
מפוענח מכת"י ע"י **הרב נתנאל אביטל** שליט"א * עם תוספת ביאורים
והערות שע"י **צוות חוקרי המכון** ובעריכה והגהה לדפוס ע"י הרה"ג **רבי**
ישראל אלנקוה שליט"א
- 14 | **מדור גנוזות וכת"י מתורת ארץ ישראל**
ספר המשפטים - פס"ד מבה"ד במראקש בראשות הראב"ד הגאון רבי
מחלוף אבוהצירא זלה"ה – סימן תקמה
פיענוח, עריכה, ביאורים מקורות והערות מאת הרה"ג **רבי יחיאל רווח**
שליט"א
- 17 | **שותפות עם גוי בכלי סעודה**
מו"ר הגאון **רבי שלמה משה עמאר** שליט"א
הראשון לציון
- 20 | **ענייני כשרות שונים במדינת מרוקו**
הרה"ג **רבי שניאור ז. רווח** שליט"א
רב במא גזר וראש המכון למצוות התלויות בארץ
- 31 | **פטור פירות מתרו"מ כשהיו שעה אחת הפקר, ובאבידה**
מדעת, וביאוש
הרה"ג **רבי משה לנדאו** שליט"א
מרבני המכון
- 40 | **מכתבי תורה – בעניין נטיעת אגוז ערלה**
הרה"ג **רבי מישאל חיימוב** שליט"א

קנאות לדבר הלכה

בספר "מלחמות" (ספר ד', פרק ו') מספר יוסף בן מתתיהו: "וכל שרי צבאות הרומאים שמחו על מריבות האחים בקרב שונאיהם כמוצאי שלל רב ורצו למהר ולעלות על העיר, וגם האיצו באספסיינוס, בחשבם כי יצליח כל חפצו בידו הפעם, ודיברו עליו, כי עתה האלוקים נלחם להם, בסכסכו את אויביהם איש באחיו, אולם הגלגל חוזר מהרה, ואולי ייעפו היהודים ממלחמת האחים או יינחמו על מעשיהם וישלימו ביניהם. ולדברים האלה ענה אותה אספסיינוס, דעו כי שגיתם מאוד בעצתכם בפעם הזאת. אמנם משתוקקים אתם להראות את כוח ידיכם ואת הדר נשקכם כדרך העומדים בבית חזיון, אך הדבר הזה קשור בסכנה ואתם אינכם שמים לב לתועלתכם ולשלומכם. הן אם תמהרו לעלות על העיר מיד, תקימו בידכם ברית שלום בין שונאינו, ובעוצם ימינם ישתערו עלינו. ואם תתנו להם ארכה, ימעט אחרי כן מספר שונאינו, כי תאכל אותם אש המריבה. כי האלוקים מייטיב לערוך את המלחמה ממני, והוא יסגיר את היהודים בידי הרומאים חנם וייתן את הניצחון לצבאותינו בלי עמל וסכנה. ובעוד האויבים הולכים וכלים איש בידי רעהו, כי כמה עליהם קללה נוראה, מלחמת אחים, טוב לנו להתבונן אליהם מרחוק ולשבת במנוחה, מאשר להתערב בריב אנשים הולכים למות, הנלחמים ביניהם ברוח שיגעון".

מלחמות הקנאים מתאפיינות בנחישות חסרת מעצורים לפעול לכך שהכל ייעשה בדיוק ובשלמות לפי דרכם. כל סטיה קלה מזכה את בעליה ברציחה ללא משפט. אנשים שנאבקים בקנאות עד זוב דם עבור האמת שלהם, לעולם לא יוכלו לחיות יחד בסביבת אנשים, אשר מטבע הדברים כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות.

חוסר היכולת להבין שהתמונה מורכבת, שאיננה תמיד בהכרח שחור ולבן, שיש מי שרואה את הדברים בזווית אחרת, – זוהי הקנאות והעקשנות שמביאה בסופו של דבר לחורבן.

ההתייחסות של כל עדה למורה ורבה כאל איש האלקים שכל האמת שלו, תוך חוסר לגיטימציה לאפשרות של רב אחר לחלוק על דעתו של רבם – אלוהם, ולעיתים תוך תחושה שגם רבם – אלוהם רואה כך את הדברים, דבר זה יוביל בסופו של דבר את הקהילה הזו לחורבן. משום שההסתגלות לסגנון חשיבה חד משמעי תהיה בעוכרם ביום שיתגלעו חילוקי דעות בתוך הקהילה.

ולצערנו הרב, כיום יש תנועה גדולה של 'קנאות חילונית' שמבקשת לעקוב כל דבר הלכה וצניעות מהמרחב הציבורי.

אם לחיות בשלום עם בני המשפחה, השכנים, המכרים והקרובים זה לא תמיד קל, הרי שלנהל ויכוח או אפילו סכסוך בצורה פרופורציונלית זה הרבה יותר קשה.

קנאות חיובית ידועה לנו מפנחס קנאה אשר "ראה מעשה וניזכר הלכה". בעוד שעל דעות ודרכים בעבודת ה' וכן בענייני השקפה והנהגה בהחלט שיש מקום לדעות שונות (ובלבד שהכל ע"פ תורה וע"פ הלכה), בכל מה שקשור לקיום ההלכה אין מקום לפשרות. אמת היא שגם בענייני הלכה נחלקו רבותנו וכבר הורו חכמי ספרד ובראשם מרן עט"ר זללה"ה לבני אשכנז לנהוג כדעת הרמ"א, וחכמי אשכנז הורו לבני ספרד לנהוג כדעת מרן הב"י. אולם בכל הנוגע לקיום ההלכה אין מקום לפשרות וקולות שאינם לפי הדין.

חודש אב מתחיל באבלות על החורבן, ובהמשכו ימי הנופש. בעוד שימי האבלות על החורבן צריכים לשמש לנו תזכורת על סכנות הקנאות חסרת הפשרות בכל הנוגע לדעות והשקפות, הרי שימי הנופש צריכים שמירה מיוחדת וקנאית בהחלט בענייני השמירה על הרוחניות ובכלל זה גם בכל הנוגע לשמירת גדרי ההלכה. מאחר שאנשים רבים נופשים ומטיילים וצורכים מזון מחוץ לעירם ולביתם, חשוב מאוד לשמור על כללי ההלכה והכשרות, הכרוכים בעניינים שונים, כמו חמץ שעבר עליו הפסח, חרקים במזון, תרומות ומעשרות ועוד. ובפרט במקומות השייכים לציבור הכללי שלצערנו אין להם מודעות בסיסית לענייני הלכה כלל, וכפי שנוכחנו לראות במאמר של מו"ר הגרש"מ עמאר שליט"א הראשון לציון ורבה הראשי לירושלים המופיע בגיליון זה שממחיש לנו את בעיית טבילת כלים בבתי מלון ומסעדות של הציבור הכללי.

בגיליון זה מופיע מידע הלכתי מאת ראש המכון רבי שניאור ז. רווח שליט"א ובו תזכורות בענייני הלכה וכשרות ליוצאים לנפש. כמו כן הבאנו לתועלת העניין גם את מאמרו של ראש המכון שליט"א הנוגע לענייני הלכה וכשרות לנופשים במדינת מרוקו, המכיל מידע חשוב ומעשי גם עבור שמירת הלכה וכשרות מקומות נוספים בארץ ובעולם.

ומי יתן ויום ט' באב הקרוב יהפוך לנו מאבל ליום טוב.

**בברכה
העורך**

❖ **ברכת הנהנין על לחמים מסוגים שונים**
❖ **לקראת ימי הנופש – תזכורת**

ברכת הנהנין על לחמים מסוגים שונים המשווקים בחנויות

הנה לאחרונה התרבו שאלות מגוונות על מיני לחמים המשווקים באופנים שונים, והם מיועדים לכולם ובפרט למקפידים על בריאותם, ואף מיוחדים הם לבעלי רגישויות שונות. ולאחר בדיקה התברר כי על חלק מהמוצרים הללו מופיעים כיתובים שונים של סוגי הברכות שיש לברך, וחלקם ממש תמוה שאין לו מקום בהלכה לנהוג ככתוב שם. ולהלן נסכם את עיקרי הדברים.

א. קמח שנטחן מחיטים שפותחו במיוחד ללא גלוטן, וכן עמילן חיטה שהפרידו ממנו את הגלוטן לגמרי, דעת רוב ככל הפוסקים שאין יוצאים בו ידי חובת כזית מצה בליל הסדר, וכן עיקר ההלכה [וחולי צליאק במצב שהדבר אפשרי להם, מוטב שישתמשו לכזית בלילה הראשון במצות שיבולת שועל **הרגילות** ולא במצות נטולות גלוטן לגמרי, ויוצאים בזה ידי חובה לכתחילה]. ולגבי ברכת הנהנין יש מי שאומר שמברך עליו המוציא וברכת המזון, ויש מי שאומר שמברך שהכל ובורא נפשות. ולענ"ד העיקר להלכה לדון קמח זה כדון קמח ממין "דגן עם חסרון" ולכן לא יברכו עליו המוציא וברכת המזון, אלא יש לברך עליו ברכת מזונות וברכה אחרונה ברכת מעין שלש, כ"ז הוא הנלענ"ד והארכתי בזה בתשובה שנדפסה כעת בס"ד בספר שש משור כך שני חאו"ח שיוצא לאור בימים אלו.

ב. לחם פשתן או שאר מיני מאפה שאינם מחמשת מיני דגן, אף שהוסיפו להם גלוטן, ברכתם שהכל וברכה אחרונה בורא נפשות, וכן העיקר להלכה ולמעשה, ומה שיש שכותבים ליד חותם הכשרות שיש לברך המוציא או מזונות, זו טעות, ואין לברך על זה אלא ברכת שהכל.

לקראת ימי הנופש – תזכורת:

בימי הנופש ובין הזמנים, יוצאים להחליף כוחות למקומות שונים בארץ ויש כאלו שיוצאים גם לנוח בחו"ל. ולעיתים אנו שמים לב, שיש שבהיותם בנופש מתירים לעצמם להקל בענייני כשרות שלא על פי ההלכה, ולעיתים הדברים נובעים מחוסר ידע ומידע. ונציין כמה דוגמאות:

א. ענייני חרקים, ברוב ככל העולם אין גידול שוטף של ירקות עלים מגידול מיוחד, ובאופן זה יש להקפיד לא רק על שטיפה מצויינת הכולל השרייה במי סבון, ועם ספוג כל עלה משני הצדדים, שטיפה היטב תחת ברז מים. אלא אף על חובת בדיקה של כל עלה משני צדדיו, תחת מקור אור שאין חרקים. וחובת בדיקה זו אינה נצרכת בירקות מגידול מיוחד, ויש לשים לב על כך.

ב. בנוסף אנשים אוכלים בטבע, ובמקומות פתוחים ויש להזהר הרבה ממעופפים, או ממקומות שאינם סטריילים.

ג. ליוצאים לנופש בחו"ל, אף שיוצאים לבתים ובמקומות שגרים בהם יהודים שומרי תומ"צ, יש לזכור שאין כל המוצרים המשווקים בחנויות מתאימים להידורים בהם נוהגים באר"י, ודי לציין בבישול ישראל על ידי מרן [בדברים הצריכים "בישול ישראל"], שחלק גדול או אף הרוב של הכשרויות אינם מקפידים אלא על בישול ישראל לדעת הרמ"א, ובתקופות שיש חשש של איסור "חדש" חשוב לדעת כי רבים מאד כשרויות המהדרין שאינם חוששים לאיסור חדש בשל נכרי בחו"ל, ושלא כדעת השו"ע דס"ל שזה איסור מדאורייתא. ועל כן מן החובה לברר היטב עם הרבנים המקומיים בכל אתר ואתר על המוצרים שיש בהם חששות כאמור או כיו"ב. ובנוסף בכשרויות מסוימות מקילים בחלב נכרי, ועוד קולות למיניהם. ויש ללמוד את הסימונים הנהוגים בחו"ל, ולהבדיל מהקיים בארץ ישראל שכאשר יש רכיבים כגון "א. חלב נכרי" זה מצוין על המוצר, בכשרויות חו"ל אין זה כך אלא להיפך רק אם זה חלב ישראל זה מצוין, אחרת זה חלב נכרי, ולכן כאשר מופיעה תוספת האות D ליד חותם הכשרות, זה אומר שזה חלבי, והוא חלב נכרי או אבקת חלב נכרי, ועוד דוגמאות רבות הידועות לאנשי המקום, ולא ידועות לאורחים שאינם מבררים.

ד. בנוסף, יש לזכור כי במדינות מסוימות קיים גם רכישה בחנויות לפי רשימה [ליסט], כאשר צריך לדעת, כי רשימה זו מכילה גם מוצרים עם קולות שאין כולם רגילים בהם, אולם גם אם הם למהדרין, יש לדעת ולהבחין בדיוק בסוג המוצר ואם יש הגבלה לגביו, וכגון פסטה רגילה או קוסקוס אינסטנט רגיל, שהוא כשר לכל ימות השנה ללא חשש [להוציא איסור חדש בין ר"ח חשוון עד פסח בחלק גדול ממדינות העולם], וזה מופיע ברשימות, אולם יש להגביל זאת מיד לפסטה רגילה ולא לצבעוני, ששם יש תוספים ולפעמים מקורם לא כשר לחלוטין כגון צבע השחור שמקורו מדג הדיונון הטרף, ועוד דוגמאות שכאלו, ולכן הגם שאפשר לכתחילה להשתמש במוצרים שהם מהדרין לפי הליסט, יש לידע את ההגבלות, ולכן כדאי מאד לשבת עם יהודים בני תורה מקומיים שיתנו הדרכה מה המנהג המהודר בכל מקום, וכך לנהוג.

ה. מיותר לציין את שאר ההקפדות שיש להזהר ללוקחים דירות או צימרים, בכל עניני הכשרת המטבח שיש להתייעץ עם תלמיד חכם, מה אפשר ומה אי אפשר להכשיר. ובנוסף להתכונן היטב לשבת קודש, בכל הקשור לחשמל, לעירוב כללי, עירוב חצירות ועוד.

ביקרא דאורייתא

שניאור ז. רווח

ספר "עיר חדשה"

מסכת שביעית – פרק ב - ה

מאת הגאון רבינו יהודה הכהן זלה"ה מחכמי פאס שבמרוקו
כתב היד פוענח והוגה על ידי הרב נתנאל אביטל שליט"א
תוספת ביאורים והערות נכתבו על ידי צוות חוקרי המכון
נערך והוגה סופית לדפוס ע"י הרה"ג רבי ישראל אנקווה שליט"א
ראש כולל זרעים שע"י המכון

מסכת שביעית

פרק ב

מ"ד תי"ט ד"ה מזהמין וכו' ובחבורו כתב וכו'. וכתב הרב פר"ח בהלכות
שמטה ויובל [פ"א ה"ה] דאינו מחזור, דבמסכת ע"ז (נ: מ"י) מייטין מתניתא דקתני
מתליעין ומזהמין בשביעית וכו', ורמינן עלה ממתני' דשביעית דקתני מזהמין עד
ר"ה, עד ר"ה אין, בשביעית לא, ומשנינן דתרי זיהומי הוו, חד אוקומי אילנא וחד
אברויי אילנא ואסיר, וא"כ מ"ש הר"מ [שם] שאין סכין הנטיעה וכו' אינו נכון,
דאין זה אלא אוקומי אילנא ושרי, ע"כ.

ואני אומר דיפה כיוון הרמב"ם שהרי תנן לעיל [מ"ב] רש"א אף נוטל הוא את
העלה מן האשכול בשביעית, ופריך בירושלמי (פ"ב ה"ב) ממתני' דלקמן [מ"י]
רש"א אבל אין מכסחין, ומשני דנטילת עליו של אשכול אינה לאברויי אילני אלא
אוקומי אילני ושרי, ע"ש לקמן (מ"י) בתי"ט, א"כ מאן תנא דשמעינן ליה אוקומי
אילנא בשביעית שרי, הוא ר"ש, דאילו ת"ק לא אמר [אלא] מפרקין עד ר"ה', וכי
פריך במסכת ע"ז תנא דבריייתא ומתני' אהדדי אכולהו פריך, ומשני הא אוקומי
אילני והא אברויי אילני, וכלומר והא מני ר"ש היא דס"ל אוקומי אילני בשביעית
שרי, ולא רצה מתחילה לתרץ הא ר"ש והא רבנן, דא"כ מתני' דמזהמין דלא כר"ש,

¹ והיוצא מזה דדעת ת"ק דאף לאוקומי אילנא בשביעית אסור, וכן קיי"ל להלכה,
דהלכה כסתם משנה ויחיד ורבים הלכה כרבים.

ולכן אמר כן כי היכי דתהוי מתני' ככולי עלמא², וא"כ הדרינן לדינא דקי"ל כת"ק דס"ל דאף אוקומי אילני דוקא ערב ז'³.

ואין לדייק מודתנן לקמן 'רבי שמעון אומר אבל אין מכסחין' והיינו אברויי אילני מכלל דת"ק סבר אברויי אילני שרי, ליתא, דת"ק אינו צריך לאשמועינן הא מלתא דאף אוקומי אילני אסיר, אבל ר"ש דשרי לעיל אף בז' הו"א דמכסחין, לכן בא לומר 'אבל אין מכסחין' כלומר אע"ג דתנן לעיל 'אף נוטל הוא את העלה בשביעית' מ"מ אין וכו', דהיינו אברויי וכו', ולפ"ז מ"ש הרב פר"ח על מ"ש רבינו שאין וכו' 'אינו נכון', לאחר המחילה מכת"ר שגג בזה, ודו"ק⁴.

פרק ג

מ"ז תי"ט ד"ה המסקל וכו'. ומן התימה בעיני שהרמב"ם. ואני אומר דאדרבה האמת אתו שאין אנו צריכין לחלק כמ"ש ר' יונה כאן בתלוש וכו', דלעיל (פ"ב מ"ג) תנן מסקלין עד ר"ה ר"ל מסקלין הכל בין עליונות בין תחתונות, אבל בשביעית עליונות דוקא⁵, וסובר רבינו במה שאמר ר' יונה כאן בתלוש וכו' הוא משום דמתני' קשיתיה, ולא משום דדין זה היה מקובל אצלו, ותיריך בו המשניות,

² דלכאורה אם כדברי רבינו דדין לאוקומי בשביעית שנוי הוא במחלוקת התנאים ודעת ת"ק דאף לאוקומי אסור, מה מקשה הגמ' בע"ז סתירה מהמשנה דמזהמין רק בערב שביעית ומשמע דבשביעית אסור לברייא שהתירה זיהום בשביעית, הרי אפשר ליישב בפשיטות, דהברייא היא בשיטת ר"ש שהתיר לאוקומי בשביעית והמשנה היא כדעת ת"ק, ומיישב רבינו דמאנה הגמ' בתירץ זה כדי שנוכל להעמיד המשנה דמזהמין ככולי עלמא ולא רק כדעת תנא קמא.

³ ובלחם משנה (הלכות יו"ט פ"ח ה"י) תירץ הרמב"ם באופן אחר וז"ל, דרבינו ז"ל סבירא ליה דפליגי תנאי בירושלמי דלא מפליגי בין הני תרי זיהומי כמו שכתב רבינו שמשון שם, והוא ז"ל פסק כתנא דמתניתין דאמר אין מזהמין בשביעית וכו', והטעם דס"ל דמתני' דירושלמי, משום דגמ' דידן לא אמר תירוצא דתרי זיהומי בלשון ודאי אלא בדרך דילמא, וכיון דבירושלמי אמר תנאי היא בדרך ודאי, אין ספק דגמ' דידן מוציא מידי ודאי דהירושלמי, זו היא דעתו ז"ל, ע"כ.

⁴ והעולה מדברי רבינו חידוש גדול לדינא, דדעת הרמב"ם להלכה דאף לאוקומי אילנא בשביעית אסור, ונחלק על הפרי חדש דס"ל להתיר בכגון דא. והוכיח כן רבינו מהא דאסר הרמב"ם זיהום בשביעית אף דמלאכת אברויי הוא, ועוד הוכיח כן מדעת ת"ק שאסר ליטול את העלה מן האשכול בשביעית, וראה בחזו"א (שביעית סי' יז ס"ק יט), סי' כא ס"ק יז) דמיישב דינים אלו גם אם נימא דלאוקומי בשביעית שרי, דמה שאסרו זיהום בשביעית הוא גזירה אטו זיהום דאברויי, ומה שאסרו רבנן ליטול את העלה מן האשכול משום דפליגי בשיעור הפסד הנצרך, ע"ש.

אמנם יש להקשות על שיטת רבינו מדברי הרמב"ם עצמו שכתב שם לעיל בהלכה ז' וז"ל 'המקשקש בזיתים אם להברות את האילן אסור ואם לסתום את הפצימים מותר', ע"כ, ומבואר להדיא דמלאכת לאוקומי מותרת בשביעית. וצריך לומר דיש לחלק בין מניעת קלקול בעתיד דאסר הרמב"ם לבין היכן שכבר אירע הקלקול שבו התיר הרמב"ם.

⁵ כוונת רבינו דאין הכרח מהמשניות לומר כחילוק הירושלמי, דמתניתין דהכא מייירי בתלוש ולעולם באבנים מחוברות אסור לסקל אף את העליונות, אלא יש ליישב סתירת המשניות באופן אחר, דמה דכתיב במשנה דלעיל שאין מסקלין בשביעית מייירי בסיקול העליונות דוקא וכדברי המשנה כאן.

וכיון שכן נוכל לומר דמתני' אף במחובר⁶, ולק"מ, ואדרבה אני תמה על הרב התי"ט דניחא ליה הירושלמי ותמה על הרמב"ם, ודו"ק.

מ"ט תי"ט ד"ה והקבלן וכו'. וכבר הביא עליו הראב"ד לשון הירושלמי וכו'. ונ"ל דמ"ש בירושלמי אפילו פחות מאבני כתף היינו לפי שהם מפרשים קבלן הבניין, וא"כ רבותא היא באבנים קטנות דלא חזו לבנין, אבל הרמב"ם מפרש קבלן האריסות, והשתא הוי רבותא באבנים גדולות, דלא מבעיא באבנים קטנות דאיכא למימר בעל השדה אינו חס עליהם, אלא אפילו אבנים גדולות שהם חשובות וחזו לבנין הוא דודאי ניחא ליה במאי דעביד האי אריס דלהרימה קמכוין⁷, אעפ"כ מותר שאינה חשובה כשלו, והו"ל כאדם דעלמא דמותר בכל גוונא, משום שאין אדם חוטא ולא לו ודו"ק⁸.

שם בהשגות [ב יב], דפי' קבלן ר"ל קבלן לעשות חייץ ואין חוששין שהוא מתכוין לחלוק שדהו, וכתב עליו הכ"מ ותמיהא לי וכי מתכוין לחלוק שדהו מאי הוי, הא תנן לעיל [מ"ח] אבל עושה הוא חייץ, וצ"ע. ואני אומר שאין זה מן התימה, שאם הוא מתכוין לחלוק שדהו פשיטא דאסור שאינו חולק שדהו אלא א"כ רצונו לזרוע ולכן הוא חולקו כדי לזרוע בו שני מינים שיהא הבור הפסק⁹, ומאי דתנן לעיל אבל עושה הוא חייץ היינו לסתום אמת המים כמ"ש הר"ב, אבל לחלוק שדהו פשיטא דאסור, ודו"ק¹⁰.

פרק ד מ"א תי"ט ד"ה שלא בטובה וכו' וטעמא דתקנתא וכו'. ואין צריך לזה, דכיון שרבו עוברי עבירה רצו חכמים לקונסם ואם יתקנו להם כן א"כ אין כאן הפסד, לכן תיקנו להם דאף משל חבירו גסין דוקא ולא דקין, ודו"ק.

שם ואין צריך לומר שיקצץ להם מזונות. ואי קשיא דהשתא ואין צריך לומר א"כ למה הוצרך להשמיענו הא מלתא שאינה צריכה היא, ונ"ל דודאי שאין צריך לומר, אבל חשש התנא לטועים והיינו דהו"א דדוקא בטובה הוא דאסור שכיון שהוא מלקט הגסין בחנם אם יחזיק לו טובה שמא ילקט גם הדקין, אבל זה שהוא מלקט בשכר לא חיישינן שמא ילקט הדקין שהרי לא ירד ללקט כי אם בשכר ואינו

⁶ כאן קבע רבינו הכלל אימתי נוטה הרמב"ם מדברי הירושלמי, והוא דאם הירושלמי מתניתין קשיתיה ומיישב הקושיא באופן שיתחדש דין חדש שלא הוזכר במשנה, ואנו רואים שנוכל ליישב המשנה באופן אחר, שרי לן למיזל אחר פשט דברי המשנה ודלא כהירושלמי, והיכן שהירושלמי חידש דין שאינו מהכרח איזו קושיא ובודאי שכך היה מקובל אצלם מרבותיהם, בזה חובה עלינו לקבל דברי הירושלמי ואין לנו לנטות מדבריו כלל ועיקר.

⁷ ואם לא שהיו מזיקות לו בשדהו ורוצה לסלקן היה חס עליהם, משא"כ בקטנות אין ראייה שרוצה לסלקן מחמת תיקון השדה.

⁸ אכן המהר"י קורקוס גורס ברמב"ם "אפילו אבנים קטנות" וכן הביאו במהדורות פרנקל שכן איתא בכתבי היד של הרמב"ם, ולפי"ז אין הפרש בין שיטתו לבין שיטת הראב"ד.

⁹ נראה כוונתו הבור דהיינו שמקום הגדר הוא בור ללא זריעה.

¹⁰ לכאורה עדיין יש לתמוה בדברי הראב"ד מאי קמ"ל תנא בקבלן יותר מבעל השדה, כמו שבבעל השדה התיירו ולא חשו לשמא יאמרו לחלוק שדהו מתכוין ה"ה בקבלן ומאי שנא. וראה ברש"ש על הרמב"ם דפירש 'לחלוק' באופן מחודש דאין חוששין שרוצה לעשות שדהו חלקה מן האבנים.

וותרן, לכן בא התנא לומר אדרבה השתא דאמרין בטובה אסור כ"ש הוא אם יתן לו שכר, ודו"ק.

מ"ז תי"ט ד"ה וכן כיוצא בהם וכו' ותימה על פי הרמב"ם וכו'. וכתב הרב פרי חדש¹¹ דיש לישב שהרי יש לדקדק נמי על פי הר"ב שפירש כאן שהזריחו היו התחלת בישולו, ובמעשרות פירש דשיבחילו היו התחלת בישולו, ולכן נ"ל דס"ל דהכא דקתני בחלו ר"ל שנגמר בשולו, אבל גבי מעשרות דקתני משיבחילו משמע התחלת בוחל דהיינו התחלת בישולו, ולפ"ז סיפא דמתני' ע"כ אהזריחו קאי ולא אביחלו, ע"כ.

ומה מאד נפלאתי על הרב פר"ח במאי ניחא ליה מה שדייק על הר"ב, שהרי הר"ב כתב במעשרות (פ"א מ"ב) וז"ל: משיבחילו, תחלת בשולם קרוי בוחל ודוגמא לזו תחלת ימי הנעורים באשה קרוי בוחל, ע"כ. אלמא דשם בוחל הולך על תחלת הבשול, ולפי דבריו הו"ל להר"ב לכתוב משיבחילו משיתחילו להיות בוחל והיינו תחלת בשול, לא כן עכשיו שכתב תחלת בשול קרוי בוחל, משמע דשם בוחל הוא תחלת וכו', וכאן כתב להיפך.

ותו קשה במאי ניחא ליה סברת הרמב"ם, אם תמצי לומר שהרמב"ם מחלק בין ביחלו למשיבחילו, מ"מ התנן לקמן [מ"ט] 'ושאר כל פירות האילן כעונתן למעשרות כן עונתן לשביעית', ש"מ דמאי דתנן לעיל דהיינו הפגים והבושר והזיתים מותר לאכול מהם ב[שדה] היינו קודם בואם לעונת המעשרות, דכיון שרגילים לאוכלם קודם בשולם מותר, לא כן שאר כל פירות האילן, וכמ"ש הר"ב, והשתא לפי סברת הרמב"ם הפגים עצמם לא התרנו לו לאכול מהם כי אם אחר בואם לעונת המעשרות, ומאי 'ושאר כל פירות האילן' דקתני הא אפילו הני נמי דינם כן, ואדרבא היינו טעמא דתנא דפרש להו להני תלת מיילי דהיינו פגים ובושר וזיתים לאשמועינן שחלוקים הם בדינם, דאי לא תימא הכי הוי ליה למכילניהו בהך כללא דלקמן¹², ולפ"ז כל מ"ש הרב פר"ח בכאן לא אהני לן מר, בין לסברת הר"ב בין לסברת הרמב"ם, ומן התימה עליו ועל התו"ט דלא הרגישו בזה.

¹¹ בחיבורו מים חיים על המשניות.

¹² רבינו תמה על הפר"ח דפירש שיטת הרמב"ם דמשזריחו היינו שהגיעו לעונת המעשרות, דלכאורה לא תיקן בזה לפרש שיטת הרמב"ם, דעדיין תיקשי איך יפרש הרמב"ם משנה ט' דלקמן דמפורש בה דשאר כל הפירות כעונתן למעשרות כן עונתן לשביעית, ומשמע דתאנים וענבים וזיתים דינם שונה מכל הפירות ויכול לאכול מהם גם קודם הגיעם לעונת המעשרות, ואילו בפירוש המשנה כאן משמע להיפך, דאף תאנים יכול לאכול מהם רק משזריחו, דהיינו שהגיעו לעונת המעשרות. אכן מדברי הרמב"ם בחיבורו (הלכות שמיטה ויובל פ"ה ה"ט) נראה דפירש דברי המשנה דלקמן 'ושאר כל פירות האילן כעונתן' וכו' דלא כפירוש הרע"ב שם דחלוקין תאנים ענבים וזיתים משאר פירות האילן, אלא להיפך דמה ששנינו הפגין משזריחו וכו' אינו דין מיוחד בכל השנויין כאן אלא הוא הדין בכל הפירות דינם שוה להם, דבתחילת בישולו אוכל מהם בשדה, ובגמר בישולו אוכל מהם בבית, [אכן לדעת הרמב"ם בחיבורו השיעורים שונים, ע"ש, וכמו שהעיר התו"ט], וכ"כ בפאת השלחן (פכ"ה בית ישראל אות ו) דהרמב"ם פירש דברי המשנה דלקמן דלא כהר"ש והרע"ב, וכ"כ בדרך אמונה שם (ציון ההלכה אות ר), ולפ"ז מיושבת קושית רבינו על הפרי חדש.

ונ"ל דסברת הרמב"ם היא דמשיזריחו הפגים הוקבעו למעשרות לענין אכילת קבע, אבל מותר הוא לאכול מהם עראי, ואעפ"כ מותר לאכול מהם בשביעית¹³, אבל שאר כל פירות האילן כעונתן למעשרות כן עונתן לשביעית, כלומר ואפילו אכילת עראי לא מצי למיכל עד שיוקבעו לענין מעשרות באכילת עראי¹⁴.

ולתרץ דברי הר"ב שבכאן עם דבריו דבריש מעשרות, צריך לומר דשני מיני בישול הם, והיינו, בשול ראשון שמתבשלים כל צרכם שיהיו ראויים לאכילה ואף אם יתעכבו באילן לא יפסדו, ובישול שאחריו הוא שמתבשלים עד שהקליפה שמבחוץ נראים ממנה החרצנים, וכמ"ש הר"ב במשנה דלקמן (ח), וזהו שכתב במעשרות תחלת בשול קרוי ביחול, ר"ל בישול ראשון, ויש לדקדק כן מדברי הר"ב שכתב לקמן (מ"ח) 'הבאיש, משיקראו באשה, והיינו כשיתחילו להתבשל ונתבשלו עד שהחרצנים נראים מבחוץ' [ע"כ], ולכאורה האי לישנא דכשיתחילו להתבשל אין לה הבנה, דכיון שכוונתו לפרש שנתבשלו הרבה כך היה לו לכתוב, אלא ר"ל שנתבשלו בישול ראשון והוא הנקרא תחלת בישולם, ועוד נתבשלו בישול שני שאם יתעכבו שם יפסדו ודו"ק.

¹³ אכילת עראי בשדה אך לא יכניסנו לביתו.

¹⁴ רבינו מפרש המשניות לדעת הרמב"ם באופן מחודש, שהחילוק בין תאנים ענבים וזיתים לשאר הפירות, האם בעינין גמר הפרי או דסגי שהגיעו לעונת המעשרות, דכך הוא הדין לענין חיוב מעשרות, כל זמן שלא הגיע הפרי לעונת המעשרות אוכל ממנו אפילו אכילת קבע בלא הפרשה, ולאחר הגיעו לעונת המעשרות, כל פרי כשיעורו, לא יאכל ממנו אכילת קבע, אבל אוכל ממנו עראי עד שתגמר מלאכתו, והיינו בגמר הבשלת הפרי וסיום מלאכתו, כגון תבואה שקצרה ולא דשה וזרה אותה, אוכל ממנה עראי עד שייגמור מלאכתה וייעשה ממנה גורן, וכמבואר כל זה ברמב"ם (הלכות מעשר פ"ג ה"א), ולענין שביעית דינו מקביל לזמן חיוב המעשר, אך בזה יש חילוק בין המנויין במשנתנו שיכול לאכול מהן עראי מיד בהגיעם לעונת המעשרות, לבין שאר כל הפירות שאין לאכול מהן אפילו אכילת עראי עד שתיגמר מלאכתן. ומסתברא דאין כוונת רבינו שאסור לאכול מפירות שביעית עד שיעשה מהם גמר מלאכה בפועל, כגון גורן וכיו"ב, אלא הקפידא הוא שיהיה ראוי לגמר מלאכה, והיינו בגמר הפרי, ורק אז התירה תורה לאכול מהם בשביעית, וכל זה הוא ג"כ באכילת עראי שאין לאכול מפירות האילן אפילו עראי קודם גמר מלאכתן. אכן ראה הערה לעיל שהבאנו דעת כמה אחרונים, שהרמב"ם אינו מחלק כלל בין המנויין במשנתנו לשאר כל הפירות, ע"ש.

"ספר המשפטים" – סימן תקמה

פיענוח כתב יד, עריכה, מקורות, תוספת הערות/ הארות ומראי
מקומות מאת הרה"ג רבי יחיאל רווח שליט"א

בדין נכסי ירושה ואחריות האפוטרופוס בנכסים פס"ד 1926

האשה נוהרא אשת דוד פ' דר' 'לערסא' בחצר הנק' 'דאר שמעון רבוח'
קו' בקו' מס' 1994 זמנה 26 חשון 5715 מתאים 22.11.54. על ה' אברהם
בה' מאיר ק' על דו"ד שיל' עליו שתבאר יום המושב ע"כ דברי הקו' ה'.

וביום 13.12.54. עמדו לדין. והאשה טענה עליו שהוא אפוט' על נכסי אחי אבי
בעלה ז"ש יעקב פ' נ"ע שנלב"ע זה כעשרים וארבע שנים, וצוה שיעשו לע"נ ס"ת,
והנשאר נתן לאחיו שהוא אבי בעלה. ואולם אברהם ה' לא קיים דברי מצוה ולא
קנה הס"ת ה' כדי שיתן השאר ליורש ה'. ולכן היא דורשת ממנו לתת לה החלק
שיעלה לבעלה ה' במה שהניח המנוח ה', דהיינו הקרקעות הידועים לו, ולתת דו"ח
מכל הנכנסות והיוצאות.

אברהם ה' השיב שהצוה שצווה מורישם הרי היא תח"י ומוכן למסרה לבדי"ץ
לדון עליה מה שהדין, ומה שנשאר תח"י הוא מ"מ סך שלושים אלף פראנק כמו
שמבואר אצלו בפנקס החשבון, ולא יספיק הס"ה לקניית הס"ת ה', ולזה עדיין לא
קיים את המצווה, ומעולם לא היו הקרקעות ה' די הס"ת ה', ומה שנכנס כעת
מקרקע המנוח הוא זה: בית א' מושכר באלף פראנק בחדש, וחנות א' מושכרת גם
היא באלף פראנק לחדש, ושאר רצונו להשאר עוד אפוט' על הנכסים ה' בשו"א
ע"כ הגיעו טענותיהם במושב שלפני הצהרים.

ובמושב שאה"צ בא אברהם ה' ואמר שחזר ודקדק חשבונו ומצא שאין בידו
מאומה מן הס"ה שאמר בתחילה שהכל היה בטעות ומסר לנו שטר מת"ב [מתנת
בריא] של המנוח ה' שכתוב בו שהמנוח ה' מינהו להתעסק בקבורתו וכו' וגם עשה
לו ס"ת למנהג ירושלמי, והנשאר יתחלק בין חנינה ולירסיא אחיותיו ויצחק אחיו
שליש לכא"מ [לכל אחד מהם], ושאברהם ה' היו יהיה לאפוט' והאמין אותו נא"ג
[נאמנות גמורה] וכו' ע"כ [על כל] אשר יאמר אפ' בדבורו הקל הן בחיי יעקב ה'
הן לאחר מותו] בלי להזיקו וכו' כמשו"ח בשט"ה¹.

¹ = כמו שכתוב וחתום בשטר ה'.

פסק: מה שנלע"ד הוא שהגם שידיו רב לו לאברהם ה' בנאמנות ה', מ"מ לא יצא י"ח מלסדר חשבון. שכן מצינו להמשה"ר אות ת' יא' שהביא מ"ש הכנה"ג משם הרדב"ז אינו מועיל לו שלא לברר את דבריו עיי"ש².
גם מ"ש לפרוק מעליו עול המינוי ה' אינו רשאי וכמ"ש מר"ן ז"ל בשו"ע חו"מ סי' ר"ץ סכ"ג³.

גם לא מהני חזרתו מהודאתו בסך השלשים אלף פראנק ה', וכמ"ש הכתו"י שורש אפוט' ענף ס"ב עיי"ש⁴, אלא שבזה אפשר שלא דבר הרב במה שיש בידו נאמנות חזקה כנד"ד⁵. וגם אם יש להסתפק, אין להוציא ממנו שכלל גדול אמרו הממע"ה. אך מה שדרשה האשה חלק בעלה צדק האפוט' בזה כי כן צוה לו המצווה שלא יזכו מקבלי המתנות כ"א עדי עשותו הס"ת הירושלמי ה'.

והנה עלה בדעתנו לחייב את האפוט' לשלם ההפסד שגרם במה שלא קנה הס"ת תו"מ כשנלב"ע המצווה שקרוב לוודאי שאז עזבון המנוח היה מספיק לקנות הס"ת ה' והותר, שמספר שטר המתנה נלמד במה שצווה על הס"ת ושהשאר יתחלק בין אחיו ה' אלא שמחמת שהחמיץ את המצווה עד הלום שנתיקרו השערים ודמי הס"ת עלו למעלה לכן אינו יכול לקיים כעת אשר צווה, וכמו שמצינו מרן ז"ל בשו"ע חו"מ סי' קפ"ג ס"ה דאם שנה השליח מדעת משלחו ההפסד לשליח⁶, וכתב שם הסמ"ע דכבר נתבאר בסי' קע"ו דשליח ושותף המושנים ידם על התחתונה. ומור"ם שם בסי' קע"ו סי"ד בהגה כתב שאם עבר ק' הזמן הוי פשיעה וחייב לשלם לחברו חלקו עיי"ש⁷. גם מזה הטעם בעצמו יש לבטל נאמנותו וכמ"ש ה' יד רמה הנד"מ דף כ"ג שאחר שהביא פלוגתא בשליח ששנה מדעת משלחו אי מתחייב באונסים אע"ג דלא בא הנזק מחמת השינוי מחמת שנתבטלה השליחות, ובמסקנה עלה דמתחייב באונסים, שכן פסק מרן ז"ל בתשובה עיי"ש. וא"כ לפ"ז אמור מעתה שגם כאן י"ל נתבטלה השליחות ואיתה גם הנאמנות, ומחויב הוא להשבע שבו' ב"ב בס"ת על חשבונו המדויק שימסור להבדי"ץ.

² וז"ל המשכנות הרועים הנז': "המתנה עם חברו שיהיה נאמן בדבורו הקל את אשר יאמר כי הוא זה אינו מועיל לו שלא יברר את דבריו [הרדב"ז בישנות סימן ש', כנה"ג סימן רנ"ה אות כ']".

³ וז"ל "אפוטרופוס בין מינוהו אבי היתומים בין מינוהו ב"ד עד שלא החזיק בנכסי היתומים יכול לחזור בו, משהחזיק בנכסי היתומים (או התחיל להתעסק בצרכיהם) אינו יכול לחזור בו".

⁴ וז"ל "אפוטרופוס שהודה בב"ד שנשאר בידו סך כו"כ ושוב טוען כי טעה בחשבונו ולא מצא כן כשדקדק ועיין בחשבוננו. כתבתי בשרש ט' מדיני 'טעות' ענף ג' שאין הדין עמו, והבאתי תשו' הרב 'חוט המשולש' מסייע לזה וישבתי תשו' הרשב"ש, והן עתה ראיתי שכן כתב מהריב"ל ז"ל בח"א סק"ג וצ"א ומהרשד"ם סי' תנ"ג ועיי"ש סי' ע"ד" עכ"ל.

⁵ שהרי הציג שטר שהמנוח מינה אותו והאמינו נאמנות גמורה כנ"ל.

⁶ וז"ל "נתן מעות לשלוחו לקנות לו חטים בין לסחורה בין לאכילה והלך וקנה לו שעורים או בהפך אם היה בהם הפסד הוא לשליח ואם היה בהם ריוח הוא למשלח".

⁷ באם שותף מכר הפרות קודם הזמן וכשהגיע הזמן נתיקרו חייב המוכר בהפסד חברו כיון שמכר קודם הזמן. ואם כן גם בנד"ד יהיה חייב האפוט' בנוקי עליית מחירי הס"ת כיון שלא קנה הס"ת בזמן כאשר המחיר היה יותר נמוך.

שו"ר שאין לחייבו לא בהפסד הנגרם ולא לבטל את נאמנותו דאמור דמה שחייבו מור"ם ז"ל לשליח כמש"ל שאני התם משום דברי הזיקא שהדבר ידוע שבזמן מכירה ימכור ביוקר ולכן חייב הוא לשלם אם קדם ומכר לפני הזמן משום דברי הזיקא, אבל הכא לא ברי הזיקא דמהיכא יעלה על דעת שיופקעו השערים, וכמ"ש הרדב"ז ז"ל הו"ד בפת"ש ז"ל חו"מ סי' קע"ו דמשמע שם דדוקא בברי הזיקא הוא דחייב כיעו"ש⁸. ועיין לה' לך שלמה שו"ת חו"מ סי' א' שזו הלכה העלה דאין לחייבו בפשיעה אלא אם פשע בקרן גופיה אבל אם רק נמשך הזיק ליתמי למקום אחר לא, עי"ש⁹.

ועל ביטול השליחות והנאמנות הרי מצינו לה' המגיד על דברי ה' רמה שם שכתב עליו שראה בלקו"ד למהר"ש אזולאי ז"ל שכתב שראה לפס"ד א' שה' מוהריב"ע זלה"ה ומו"ה יעב"ץ זלה"ה דאמרי תרווייהו שלא קבלנו דברי מרן ז"ל בתשובה עי"ש. וגם אנן עיינינו לו' ראו להאש"ל זלה"ה דף ל' ע"א שגם הוא כתב כן עי"ש, וא"כ האפוט' שהוא המוחזק יכול לו' קי"ל שלא נתבטלה השליחות והנאמנות.

וע"פ הדברים הנאמרים קם דינא: שאין האפוט' יכול לפרוק מעליו עול המינוי, וחו' לברך על המוגמר לאסוף משכ"ל הקרקעות עד שיהיה בנכסים די קיום מצוות

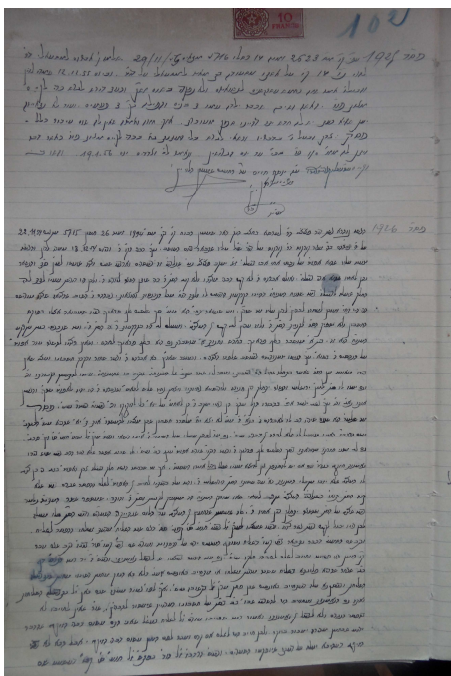
קניית ס"ת הירושלמי כאשר צווה המנוח ה'. גם חו' לערוך חשבון מדוייק והכנסת והיוצאת למארי חושבנא שאמרו שחשבונו עולה יפה. אך פטור הוא מהודאתו בשלושים אלף פראנק ה', גם אינו חייב בתשלומי גרם ההפסד. אך אם יתברר שפשע גם לא נתבטלה נאמנותו וממילא כשימסור החשבון המדוייק כנז' פטור הוא מכל מיני שבועה ואחרס"ל.

נאמר ביום 2.2.56. ולרח"ף

ע"ה מכלוף אבוחצירא ס"ט

ע"ה יוסף חיים מיימראן י"ץ

ע"ה רחמים שמעון הלוי י"ץ

⁸ וז"ל הפת"ש "בתשובת הרדב"ז השיב על נדון זה דאם ההיזק הוא ברי כגון שהגיע זמן נכירת הסחורה והדבר ידוע שבאם לא תמכר באותו זמן תיפחת מדמיה מצד שירד השער ותחול, חייב לשלם משום דינא דגרמי".

⁹ שם במענהו לתביעה על אפוט' על קרן ועל פירות שהיה יכול להרויח במעות היתומים וכתב שבהשקפה ראשונה נראה דיש לחייבו וכמו שכתב מרן בסי' ר"ץ וז"ל "אפוט' בין מינהו בית דין בין מינהו אבי יתומים פטור מגניבה ואבידה וחייב בפשיעה", אלא שאח"כ דחה היד שלמה סברא זו כיון דבשו"ע מיירי בפשיעת הקרן משא"כ במניעת הרויח הוי ליה גרמא בנזקין ופטור.

הגאון מו"ר
רבי שלמה משה עמאר
שליט"א

הראשון לציון
ורבה הראשי של
ירושלים עיה"ק תובב"א

בעהית"ש ג' אייר התשע"ח

שותפות עם גוי בכלי סעודה

לכבוד ידידי ומכובדי

רבי יהושע ישי יצ"ו

יו"ר המועצה הדתית

בעה"ק ירושלים תובב"א

בדבר שאלתך בדין כלים הקנויים מגוי, שעפ"י דין צריכים טבילה לטהרתם, ובבתי מלון ובמסעדות הדבר קשה לביצוע, וכמעט בלתי אפשרי, כי בכל הימים קונים כלים חדשים, פעם צלחות ופעם סכ"ם, ופעם סירים וכו'.

והנה זכורני שבשנת התשל"א בה כיהנתי כרב של מחלקת הכשרות בעי"ת נהריה יע"א, ושאלתי על הכלים אם הטבילו אותם, ולא ידעו מה אני סח, ונהריה מלאה מלוונות כרמון, והייתי צריך לשכנע את כל הגורמים, והם רבים מאד, ואחר שהסכימו עבדנו שבועיים יומם ולילה עם עובדי המלוונות והמשגיחים, וגם אני עבדתי כנגד כולם, והטבילנו במקוה כל כלי המלוונות הקרובים למקוה, והמלוונות שעל שפת הים בים, עד שלא נשאר כלי בלי טבילה, הן הכלים של ימות השנה, והן הכלים של פסח. ושמחתי והודתי לה' שזה היה כמו נס.

אך במשך ימות השנה קונים כלים חדשים והרי זה כמים שאין להם סוף, ואח"ז נודע לי שמרן רבם של ישראל רבנו עובדיה יוסף זללה"ה בהיותו מכהן כרבה הראשי של תל אביב יפו ת"ו, מכר כל כלי המלוונות לגוי, ושב ושאלו מהם, וכמבואר בש"ע א"ח (סימן שכ"ג ס"ז) שמרן ז"ל סתם דמותר להטביל כלי חדש הטעון טבילה, ויש אוסרים, וירא שמים יצא את כולם, ויתן הכלי לאינו יהודי במתנה, ויחזור וישאלנו ממנו, ואין צריך טבילה. עכ"ל. והרמ"א ז"ל בהגה כתב, ואם הוא כלי שראוי למלאת בו מים, ימלאנו מים מן המקוה, ועלתה לו טבילה. עכ"ל. וע"ש בנושאי כלי הש"ע ואכמ"ל.

ועתה כב' שואל על שותפות עם הגוי, והראיתי נוסח שתיקנו מלפנים בענין שותפות עם הגוי.

ואבא אל העין וארא והנה הרמ"א ז"ל (יו"ד סי' ק"כ, סי"א) פסק דכלי שיהודי וגוי שותפים בו, א"צ טבילה, (והוא מאו"ה), ונראה מסתימת נושאי כלי הש"ע, שהם מסכימים עם הרמ"א ז"ל.

אולם הבית מאיר (בגליון הש"ע שם), העלה להחמיר בזה. אך כאמור זה נגד סתמיות הפוסקים, וקושיותיו יש ליישב. והראוני שבס' טהרת כלים (פ"א, ס"ה,

הערה 23). שכתב משם ספר ערך שי שדחה דברי הב"מ, ושכן העלה הגרש"ז אורבאך זצ"ל במעדני ארץ שביעית (סי' ט"ז סק"י).

אך מה שכתוב בנוסח שהראוני, שהגוי יהיה שותף בכלים שקנינו, והן שנקנה. צ"ע דהו"ל דשלב"ל, ואין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם.

וחשבתי לפתור ענין זה עפ"י דברי המשנה בגיטין (ל' ע"א), המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני, להיות מפריש על אותם מעות מחלקו, מפריש עליהן בחזקת שהם קיימים ואינו חושש שמא מתו וכו' ועי"ש בגמ'.

והרמב"ם הל' מעשר (פ"ז ה"ה) כתב לשון המשנה, ובהלכה ז' כתב כיצד מפריש עליהם, מפריש התרומה וכו' מפירותיו, ומזכה בהן ע"י אחר לאותו כהן וכו', ואם היו רגילים ליטול ממנו והוא רגיל שלא יתן אלא להן, א"צ ליזכות ע"י אחר. ואחר שהפריש מחשב כמה שוה זה שהפריש ומנכה מן המלוה, עד שיפרע כל חובו, ומוכר התרומה לכל כהן שירצה, ואוכל המעשרות.

ושם בגמ' אמרו שלפי דעת ר' יוסי לא צריך מכירי כהונה, ולא צריך ליזכות ע"י אחר, אלא עשו שאינו זוכה כזוכה, ומהרמב"ם עולה שלא פסק כר' יוסי שלא הזכירו כלל.

ולכאורה י"ל שגם בנידון זה, יקבעו עם הנכרי שהכסף שהוא מקדים על החשבון יתנו ליהודי בתורת הלואה, והפירעון יהיה ע"י שהוא מקנה לו חלק של שוה פרוטה מהכלים שהוא קונה בכל פעם, ובכל פעם זה יורד מהחוב, והוא מתחייב לגוי להקנות לו מעכשיו חלק בכל פעם שקונה כלים, והוא יזכה כל פעם בחלק מהכסף מן המלוה שהלוהו הגוי.

ואפשר שלא צריך להקנות לו הכלים שקונה, אלא תתקיים השותפות בתנאי שהתנה שזה יהיה פירעון חובו לנכרי.

ובתשובה שכתבתי לפני שנים רבות בענין מעשר עני, והיא נדפסה בשו"ת שמע שלמה ח"ג (היו"ד סימן ח"י) הזכרתי (באות ב') שמהר"י קורקוס ז"ל דקדק מהרמב"ם דלא מהני שיתן לו הדמים, אלא צרי' להקנות לו פירות המעשר גופם ע"י אחר, או במכירי כהונה. ועוד סובר מהרי"ק דצריך שיתן לו דמי הפירות ולא פרוטה בעלמא, ולא כמו שנהגו באיזה מקומות. והרדב"ז כתב לקיים המנהג דסמכו על בעל ההלכות דרשאי לקחת דמי הפירות. דמה לי הן מה לי דמיהן, וכן אם מסכים לקחת פחות מדמיהן רשאי.

ובתשובת מהר"י חגיז ז"ל שו"ת הלכות קטנות ח"ב (סי' ק"ע) כתב המנהג הנז' בפשיטות, שהכל פודין מתנות כהונה בפרוטה לכהן,

והמחנ"א (הל' זכיה ומתנה סי' ט') הקפיד שיתנו דמיהם, אך לא הצריך שיתן לו גוף הפירות.

ואמנם הפר"ח העלה שיש לתת לכהן או לעני הפירות גופם, וכ"כ ערך השלחן (סי' ס"א אות י"א), ונראה דס"ל כמהר"י קורקוס, ע"ש. וכן עולה מכף החיים סופר חי"ד (סי' ס"א אות ג'י),

ובאות ד' שם העליתי, דאין חייבים לתת בהלוואה דוקא, אלא הה"נ אם יכול ליזכות לו הפירות, ואח"כ ימכרם ויתן לו דמיהם דמהני. כיע"ש.

ועל כן החלטנו למנות גבאי צדקה וממנים אותו ע"י בית דין לגזבר של העניים, ולו יתנו כל המעשר עני, והוא יחלק לעניים עפ"י ב"ד. וע"ש באורך.

וכתבתי שעדיף לכתחילה לזכות להם הפירות ואח"כ ימכרם ויתן להם הדמים.

וע"ש אריכות ומסקנת הדין בפרטות בסוף התשובה.

ובנידון זה שאין מצות נתינה, אלא רוצים לעשות שותפות בינו ובין הגוי, בכלים שקנה וגם שעתיד לקנות למסעדה או למלון, די שיקבל עליו הכסף במלוה, ויקבעו שהפירעון יעשה ע"י שמקנה לו חלק בכלים, ובכל קניה יוריד לו שוה פרוטה, מהסכום שהוא חייב לו, ובפרוטה הזאת הוא קונה חלק מהכלי, ונמצא שהוא שותף בכלים, שיש לו לכל הפחות שו"פ בכל כלי, ואם רוצים להקנות לו יותר, אפשר שהגוי יתחייב להשלים דמי המקח בעת שיבואו חשבון, וכמו במכירת חמץ שמוכרים לו חמץ בשווי של מליונים רבים, והוא נותן כמה אלפי שקלים, שבזה עושים הקנין, וזה נחשב כמקדמה, אך מתנים עמו תנאי מפורש שבשעה שיבא לקחת כל החמץ יביאו שמאים מומחים וימודו את הכל וישלים כל הסכום כפי הנדרש.

אלא שכאן מוכרים לו את הכלים שעתיד לקנות, ועי"כ נראה שאם יקח ממנו הלואה ויתנה שהפירעון יהיה מהכלים החדשים שיקנה במשך השנה הקרובה שיהיה לו חלק בכל אחד מהכלים, וכל סכום יורד מהחוב שהיהודי חייב לו, והיהודי מתחייב על כל זה בקנין מעכשיו. שבזה אין חיסרון של דבר שלא בא לעולם.

והואיל והגוי נותן לו הלואה, שאותה יפרע היהודי בתשלומים ע"י שמקנה לו חלק בכלים שהוא עתיד לקנות כפעם בפעם, ובזה הוא פורע את ההלואה מעט מעט, אלא שאם נרצה שבכל כלי ישתתף הגוי בפרוטה, אפשר שהכסף שהגוי נותן בעת השיתוף, לא יספיק לפרוטה לכל כלי כי רבים הם מאד.

ובפרט שאינו עושה עסק עם כל בעל עסק בנפרד, אלא בעלי המסעדות ובעלי המלונות ממנים את הרבנים לעשות עבורם הסכם שותפות בכלים ואם יספרו הכלים שכולם קונים בודאי שאין בכסף הניתן בעת ההסדר, לשו"פ לכל כלי.

ע"כ נראה להציע שההסכם יהיה שבעלי העסקים מורידים מהמלוה פרוטה אחת לכל קניה של כלים, ומתנים שבעת שירצו לבצע את השותפות שכל אחד יטול חלקו בכלים כפי שיסכימו או לחלוק הרווחים היוצאים מן השמוש באותם כלים, אז יחשבו כל כסף קניית הכלים והגוי שעתה הקדים סך מסויים לעסקא זאת, מתחייב מעכשיו לשלם כל החלק שיקבעו ביניהם כמה אחוזים יהיה לכ"א מהשותפים בכלים אלו והכל יעשה ע"י שמאים וחשבונאים הבקיאים במלאכתם, ושני הצדדים מתחייבים מעכשיו, לשלם זל"ז ככל אשר יושת עליהם על ידי המומחים ובהכוונת הרבנים שהם שלוחיהם של בעלי העסקים בענין זה.

זה הנראה לעניות דעתי בהסדר זה. וה' הטוב יאיר עינינו בתורתו, אמן.

בברכת התורה ובהוקרה

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

והרב הראשי לירושלים

ענייני כשרות שונים במדינת מרוקו*

ב כסלו תשע"ח

*לכבוד ידידנו רם המעלה
הרה"ג רבי ראובן אוחנה שליט"א
מיקירי מתא דעיה"ק צפת
השלום והברכה!*

קיבלתי מכתבך בימים אלו, ואבקש מחילתך על איחור המענה. הנה מבין ריסי ענייך ניכר הצער הגדול בו אתה מתאר את מצב הכשרות בטיולים המאורגנים במרוקו, ואכן ידידי היקר יש לכאוב על מה שתיארת, ויותר ממה שקראת לפני ישנו שם, כי הנני נבהל ונרעש כל אימת שאני נתקל למרבה הצער בתמימות השלילית האופפת את האנשים הנוסעים בקבוצות המאורגנות למרוקו, היאך הם סומכים בענייני כשרות ועוד על מארגני הקבוצה שלרוב אינם שומרים תומ"צ, שמספרים להם שכלי הבישול והאוכל שלהם והאמת שזה כלל אינו מדויק, ולאחר מיכן משתמשים בחומרי גלם שחלקם בוודאות אינם כשרים, וזאת מעדות גמורה שלי, כאשר ידוע לכם שמעל עשור שנים אני מלווה למעלה מ-45 מפעלים במרוקו בכל תחומי המזון, וכולי מזועזע כאשר אני שומע על צורת הטיפול בנושא המזון בטיולים אלו. ועוד שמצרפים איתם טבחית שאיננה יהודיה, ותקלות רבות קורות שם, והגיעו אלי תלונות רבות, והדברים קשים לשמיעה.

וכן לענין מקומות האירוח בשבתות, הגם שחלקם ממוקמים אצל יהודים יראי שמים, מכל מקום גם במקרים אלו הרי המקום אינו מפקח כלל, ללא השגחה וללא תעודת כשרות, וחומרי הגלם ברובם הם מקומיים ונרכשים על פי שיקול דעת ללא ידע הלכתי או ע"פ רשימות שאינן מוסמכות כלל.

ועל כן אני נושא תפילה שדבר זה יעבור מהעולם. ואגב אורחא, בשנה זו לראשונה נעניתי לבקשת ארגון מבקשי ה' יראי שמים ות"ח שמתכוננים להגיע למרוקו בימי החנוכה הקרבים ובאים, וביקשוני לפקח על כל כשרות המסע, כולל שחיטה, בישול ואפיה וכו', עם כל ההידורים כפי הנהוג בארץ ישראל. וכיון שראיתי בדבר זה התחלה טובה למודעות וייסוד כשרויות מסודרות לשאר קבוצות הנוסעות למרוקו, נעניתי באופן חריג לסדר את הכשרות שם.

* לקראת עונת "בין הזמנים" מצאנו לנכון לצרף את מאמרו של ראש המכון שליט"א על כמה ענייני כשרות ליוצאים לנפוש במדינת מרוקו

ואבוא בזה לענין שאלותיך בפרטיות, אחת לאחת, הלכה למעשה ע"פ המציאות שעל אתר.

א. בישול ישראל

המנהג בחלק מערי מרוקו לענין בישול ישראל, בפרט בשנים האחרונות, היה להקל כדעת הרמ"א שאפשר להסתפק בהדלקת האש. אולם כבר כתב מורינו הגאון רבי שלום משאש זצוק"ל בספרו שו"ת תבואות שמש (חיו"ד סו"ס ע) שבאמת המנהג הקדום היה רק כדעת מרן שאין מסתפקים בבישול בהטלת קיסם, אלא ששוב נתפשט המנהג כדעת הרמ"א בשל המחסור באומנים יהודים, אולם למעשה כתב שכל דבריו היו על חו"ל, אולם בימינו שלא חסרים אומנים יהודים חזר הדין למקומו. וכן כתב בשו"ת עמק יהושע (ח"ו סי' ל אות ז) דבכל דיני בישולי עכו"ם נהגו במרוקו כדעת מרן השו"ע, וכן כתבו עוד מרבני מרוקו (ראה ספר 'נהגו העם' בישולי עכו"ם אות א, ועוד).

וכן מצינו שכתב רבינו הגר"ש משאש זצ"ל לגבי סופגניות בספרו שו"ת שמש ומן (ח"ב יו"ד סי' יב) שיש להקפיד שעשייתם תיעשה על ידי יהודים. וכ"כ בספר ויאמר יצחק (ליקוטים יו"ד סי' כו).

ועל כן מה שמסתמכים היום נותני ההכשר בקזבלנקה להעניק כשרות לבישול ישראל באופן שמקילים כדעת הרמ"א ומסתפקים בהדלקת האש, הוא תמוה בעיני, כי אין זה מנהג מרוקו. ובלא"ה שוהה במטבח המשגיח [ה'שומר' כלשונם], ומה בכך אם יקפיד כל העת שמלבד ההדלקה יעשה גם ההנחה, או לכל הפחות יערבב המאכל קודם שיגיע למאכל בן דרוסאי, ובכך יכוננו על מכונם הדין וההלכה שהייתה נהוגה במרוקו אשר אין די בהדלקת האש לחוד.

ב. דגים

מה ששאלת לגבי דג פילה וצינינת שהורית שלא להשתמש בו כיון שלא ניכרו סימני הטהרה, הן אמת שעניני סימני טהרה יש בהם פרטי דינים, וכבר כתבתי על כך קונטרס שלם והתפרסם ברבים, ובשם קונטרס "סימני טהרה" יכונה, ואביא ממסקנות הקונטרס הזה כמה כללים שאפשר ויהיו לעזר בעניני סימני טהרה בדגים:

א. סימני טהרה הנזכרים בתורה הם סנפיר וקשקשת, ולדעת מרן השו"ע די בקשקשת אחת ובכל מקום שהיא נמצאת. ודעת הרמ"א שקשקש אחד מהני רק אם נמצא במקומות מסוימים כגון תחת הסנפיר, ואם יש שני קשקשים הרי זה סימן בכל מקום שנמצא בדג.

ב. גם דג שאין עליו סימני טהרה, אולם הוא ניכר בטביעות עין במראהו הכללי של הדג, שהוא מין הדג הידוע ומוכר לו שהוא כשר, הרי הדג מותר באכילה.

ג. הגמרא הביאה דוגמא לטביעת עין והיא זיהוי ע"י ראש ושדרה, כגון בסוגי דגי טרית שעולים עמם דגים טמאים שדומים להם, כאשר בשר הדג התרסק ואין ניכרים הקשקשים, קבעו חכמים שכל דג שעדיין נותרו בו ראש ושדרה הוא מותר, וכל האחרים אסורים מחשש שהינם טמאים.

ד. לדעת רבינו הרמב"ם, הראב"ד ועוד ראשונים, ראש ושדרה הם אינם סימני טהרה, אלא הם סימני היכר, שבאמצעותם יש טביעות עין לרואה שזה הוא הדג הכשר המוכר והידוע לו. לאידך יש מן הראשונים שסוברים שראש ושדרה הם סימני טהרה ממש. ויש שכתבו שרק בדגים מסוימים הם סימני טהרה [טריט], ולא בשאר דגים שבהם ה"ז רק טביעות עין. ויש אומרים שרק בדגים מלוחים או מעובדים זה סימן טהרה ולא בשאר דגים, וביארנו את כל הדעות בקונטרס הנז'.

ה. לבני ספרד אין לסמוך על ראש ושדרה בתור סימני טהרה, אלא בתור סימני היכר בלבד. ולבני אשכנז בתנאים מסוימים יכולים לסמוך על סימנים אלו כסימני טהרה, ומכל מקום גם לבני אשכנז ראוי לכתחילה להחמיר בזה, כיון שהגר"א ועוד מרבתינו הפוסקים כתבו להחמיר בזה.

ו. סימני ראש ושדרה הם שהטהור ראשו רחב ויש לו חוט שדרה, ואילו הטמא ראשו חד ואין לו חוט שדרה. אולם הלכה למעשה גם דג שראשו חד ואין לו חוט שדרה, כל שיש לו קשקשים הוא דג טהור.

ז. טביעות עין איננה דווקא בראש ושדרה, ולא דווקא בדג שלם, אלא אף בחתיכות דגים כל שיש לו סימן מובהק שבאמצעותו הוא מזהה שזה דג ממין הידוע והמוכר לו והוא כשר, הרי מותר לאכול את אותה חתיכה. אלא שסימן זה צריך להיות מובהק בגופו של דג, ולא ענין של הסתברות בלבד וכדו'.

ח. צבע בשר דג סלמון אינו יכול לשמש כסימן היכר מובהק, כיון שכפי הידוע משווקים היום באירופה דגים טמאים בוודאי שצבע עורם כצבע הסלמון. אולם כיון שצבעם משתנה ללבן לאחר בישול, יש מקום לומר דהוי מילתא דעבידא לאיגלווי דלא משקרי אינשי, ואם כתבו על האריזה שהוא סלמון, יש מקום להיתלות בזה. ובמדינות שאין מצויים דגים אלו כלל, כגון בארץ ישראל, אמר לי הגרמ"מ קארפ שליט"א שבכה"ג אין לחוש לדגים אלו, ועל כן אם מפעל בארץ קנה דגי סלמון עם כשרות, אף אם העיבוד והורדת העור לא הייתה בנוכחות משגיח, אפשר לסמוך על צבע עור הבשר. וכ"כ בשו"ת שלחן הלוי (חלק השו"ת, סי' יט אות ח) ששמע כד ממרן פוה"ד הגר"מ פיינשטיין זצ"ל לגבי ארה"ב.

ט. בית קשקש, נחשב כסימן מובהק. ובית קשקש הוא המקום שניכר שהיו בו הקשקשים לפני כן, כאשר רואה מקום שקוע שמלפנים היו שם קשקשים, הרי זה נחשב כסימן מובהק כדי להתיר דג מחמתו. וכ"כ בשולחן גבוה [ויש ללמוד משמות הדגים שנקט שם, שאף אם בית הקשקש ניכר רק במאמץ, ג"כ חשיב ניכר], וכן כתב בכתב סופר, וכן העיקר להלכה ולמעשה. ויכול כל איש או אישה לסמוך על זה ואין צריך לזה כל בקיאות מיוחדת.

י. דגים שמקורם במקום גידול מסוים – בין אם בים, נהר או בריכה – שיש לו חזקה שכל הדגים שם טהורים, מותר לאכול את הדגים המובאים משם בלא בדיקת הסימנים קודם האכילה. כן היא המציאות בבריכות הדגים הטהורים, בבריכות לגידול אמנונים בסין [ועיין בדברינו בקונטרס הנז' שאין צורך לחוש לדג הנקאי שנמצא גם בבריכות, וזה מכמה טעמים].

יא. בשאר דגים ושאר מקומות שאין במקום גידולם חזקה שיש שם רק דגים טהורים, על המשגיחים חובה להסתכל על כל דג, ואם אין מכיר אותו בוודאות ויודע שהוא דג כשר, אזי חייב לבדוק קשקשים של כל דג ודג. אולם אם מכירים בטביעות עין אין צורך להרים כל דג ולבדוק, ולכן כאשר מפקחים על מפעלי הדגים, כגון טונה או סרדינים וכו', על המשגיח להכיר בטביעות עין שהוא הדג המוכר והכשר, כדי להתירו, כאשר בסרדינים עושים זאת בזמן שעולה על השולחן [עבור הפועלים לנקותו], ושם המשגיח נמצא ומסתכל. ובטונה, הרגילות היא שלאחר ששמים על המגשים ומסדרים על העגלות להכניס אל התנור, עובר המשגיח על כל מגש ומכיר את הדגים.

אם כן למעשה, בדגי הים מהים המרוקאי, כיון שעולים עם הדגים הטהורים עוד סוגי דגים טמאים, אין עצה ואין תבונה, ויש לבדוק כל דג ודג. וכיון שאין אפשרות ודאית להסתכל ולזהות שהדג טהור, שהרי יש דגים הדומים לדגי הים הרגילים שהם טמאים, על כן חובה לבדוק קשקשים בכל דג קודם אכילתו. ויפה עשה מע"כ שהורה שלא להשתמש בזה, והציל את הרבים ממכשול.

ג. תבלינים (ודין הזעפרן)

לגבי התבלינים, יפה עשה כב' שדן לכף זכות, כי אכן התבלינים שהם טהורים (בלי תערובת מוצרים אחרים) ה"ה מותרים בשימוש, וכך המנהג הנפוץ במרוקו, ובפרט במה שנטחן לעיני הלקוח ודבר זה מצוי מאוד שם בחנויות התבלינים, להוציא תבלינים שאינם טהורים.

ומה שהערתם ע"ד החשש בכרכום, והזכרתם דברי מרן השולחן ערוך שהביא (יו"ד סי' קיד סי"ב) שהרשב"א היה נזהר מהכרכום, מפני שבכל הארץ ההיא היו מזלפים עליו יין הרבה וגם מערבים בו חוטי בשר יבש, עכ"ד. הנה תחילה יש להבהיר שהכרכום הנזכר בדברי הפוסקים הוא התבלין הנקרא זעפרן [ולא הנקרא כורכום], והוא כעין חוטים ומכאן מובן מה שחששו לחוטי בשר. ויש להעיר שכבר רבינו הש"ך האריך שם (ס"ק כא) ליישב מנהג העולם שאין מקפיד בזה, ובסוף דבריו עוד חיזק ההיתר לפי מה שהיה מצוי בזמנו הרבה כרכום שהוא ידוע וברור שאינו מעורב עם איסורים. יעו"ש.

וראה לגאון רבי שלמה קלוגר בספרו שו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' קפו) שדן בדיון הזאפרין (כרכום), והביא דברי מרן השו"ע ואת דברי הש"ך הנז', וכתב שם שאף אם אין בכרכום ששים נגד היין שמזלפין עליו, מ"מ בתבשיל יש ששים נגד היין, והכרכום לעולם נאכל בתוך תבשיל ולא בעינו. וביאר שאין לאסור זאת משום מבטל איסור לכתחילה, כיון שאין כוונתו לבטל האיסור, אלא להוסיף הזאפרין בתבשיל כדי לתת טעם. ואף שכתב הט"ז שאף אם אין כוונתו לבטל, ה"ז מותר רק אם א"א בענין אחר, הנה גם נידון הזאפרין נחשב שא"א בענין אחר, כיון שאין אפשרות להשתמש בו בעצמו רק ליתנו בתוך מאכל. ועוד כתב לחלק, שהט"ז מירי שיש ודאי איסור בדבר, ואילו בזאפרין הוא רק ספק איסור. ולפיכך התיר לאכול ממנו בלי חשש. עכ"ד.

ואכן גם בימינו ניתן לקבוע בוודאות, כמו שכתבו הפוסקים הנ"ל, שבמרוקו אין מקום לחוש ליין או לחוטי בשר בתבלין הזעפרן. אך יש לשים לב שייתכנו זיופים אחרים המצויים בו כגון הוספת שיער תירס ועוד, אלא שהנשים הבשלניות, וקל

וחומר בבתי המלון והמסעדות, יודעים היטב מן הזיופים הללו, ויודעים היטב שתבלין כזה לא יעניק את הארומה אותה הם מבקשים לתת במאכל, ועל כן הם מזמינים ממקומות המוכרים להם ללא תערובות, ובפרט שמשלמים יקר על תבלין זה.

ולמעשה, הכלל שאנו נוקטים בחוראות למבקשי הכשרות במרוקו בענין התבלינים, שיש לרכוש את כל התבלינים ממקום מוכר, ועדיף בטחינה לעיני הלקוח. אולם בהחלט ניתן לומר שתבלינים הידועים שאין בהם תערובת כגון פלפל שחור וכיו"ב, הם בחזקת כשרים מכל מקום. אולם במטבח של מלון טרף, ברור שאי אפשר להשתמש במאום מהתבלינים הפתוחים שלהם, כיון שהתערובות רבות, ולעיתים ניכר בתוך השקית תערובת של דברים אחרים שנפלו לתוכה במהלך הבישולים במטבח, ויש להיזהר בזה.

ד. שמן (ושמן ארגן)

מה ששאלת לגבי השמנים, שמן זית ושאר שמנים צמחיים, שהשתמשו ללא כשרות ולא חששו לשומן מן החי.

הנה יש לחלק בין השמנים: ישנם שני סוגים של שמן זית, האחד הוא שמן זית כתית מעולה [Extra virgin], שמן זה כשר לכל ימות השנה ואף לפסח ואין לחוש בו כלל לא בעיבודו ולא בתערובת מכל סוג שהוא. לעומתו ישנו סוג נוסף של שמן זית, שהוא שמן זית מזוכך [Refined], שמן שאיכותו נמוכה ובכדי שיהיה ראוי הוא מזוקק ומעובד ע"י שימוש בחום וחומרים כימיים. לזיקוק שמן זה משתמשים חלק מן המפעלים במרוקו בחומצת לימון, וחלקם מזקקים ללא החומצה אלא בשיטות אחרות. בדומה לשמן זית המזוקק כן הוא המצב בשאר השמנים, אך ההפרש ביניהם הוא, שבשמן זית הכל הוא מגידול מקומי, ואילו שאר השמנים חלקם מגידול מקומי וחלקם מייבוא תוצרת חוץ.

בשמן סויה [וכן מצוי בשמן מעורב המכיל חמניות וקנולה] ממשלת מרוקו מעודדת כספית את המפעלים להוסיף תערובת ויטמינים כדי שהציבור יקבל זאת דרך השמן [שכן במרוקו השימוש בשמן הוא הנפוץ ביותר במטבח המקומי], ובנוסף מוסיפים גם בטא קרוטן [beta carotene] בכדי לחזק את הצבע שיהיה נעים לעיני הלקוחות שירכשו את השמן [ובכל זה יהיה נפ"מ גם לענין פסח, הגם שלכל השנה אין חשש שמקורם מחברת BASF, שהיא תחת כשרות (נכון לתאריך כתיבת מכתב זה) אולם לפסח לויטמינים אלו אין כשרות]. בפועל, שלושת המפעלים הגדולים במרוקו שמשווקים שמן בבקבוקים לצרכן, מצויים תחת כשרות (שניים בכשרות OU, ואחד בכשרות OK), ומאשרים גם ללא סמל הכשרות, כך שאין בהם חשש.

לגבי שומן מן החי אכן אין מקום לחוש כלל, אולם עליך לדעת שלפחות במפעל אחד מהגדולים שבמרוקו מייצרים גם סבונים וקוסמטיקה משאריות ופסולת השמן, ולעיתים כאשר מחיר השמן מן החי הוא זול הם רוכשים אותו לצורך ייצור הקוסמטיקה, ואזי אף שאכן קיימת הפרדה מוחלטת בין ייצור השמן לייצור הקוסמטיקה, אך לפעמים מערכות הקיטור זהות ויש מקום לחששות. אמנם, למעשה, המפעל הנזכר מצוי תחת כשרות, ונעשה בו כל הנדרש להפרדה מוחלטת,

נמצא שבפועל במציאות ההווה במרוקו אין חשש כשרות בשמני המאכל המשווקים.

עוד הוספת לשאול לגבי טחינת שקדים, וצירפת לי תווית. הנה תווית זו היא מעידה על שמן ארגן, שמופק מאגוזי עץ הארגן שגדלים בעיקר במרוקו ובאלג'יריה, מהם מפיקים שמן יקר ומיוחד. והנה שמן זה מופק בתהליך מסורתי של פיצוח האגוז ידנית וסחיטה ממושכת באמצעות טחינה ידנית אבני ריחיים, ומסתבר שככל התיירים נלקחתם אל המקומות בהם מכינים את השמן בדרך זו. אך מכל מקום שמן זה אף כאשר הוא מיוצר בתעשייה בדרך יותר מתועשת, כל שהוא כתיב מעולה הוא כשר לכל הדעות ואין בו תוספות כלל, ומותר להשתמש בו ללא חשש.

ה. חלב עכו"ם

מה ששאלת לגבי חלב עכו"ם, אם סומכים שם על הפיקוח הממשלתי וכו', וכתבת שבירת אצל השותים מפני מה מתירים, והיאך לא חששו לחלב טמאה כגון חלב הגמלים המצויים במרוקו, והשיבו לך שמחיר חלב הגמלים הוא יקר ביותר ואינו נמכר אלא בנפרד ובמחיר יקר, ואין בתי המלון וכו"ב משתמשים בחלב זה.

ובכן ראשית יש לדעת אשר הגאון רבי חיים פלאג'י זצ"ל בספרו רוח חיים (יו"ד סי' קטו) החמיר בזה מאד, וחשש אף אם יש חלב מבהמה טמאה אחת בעיר, ואף אם הוא יקר יותר, מ"מ יש לאסור כיון שדרכם לערב מעט חלב טמאה שלא יחמיץ החלב מהר כדרכו של חלב פרה, יעו"ש בחומרת הדברים.

וידועים דברי הרב פרי חדש (סי' קטו ס"ק ו) שבא להליץ בעד הנוהגים בזה היתר, וכתב דבעיר שלא נמצא שם חלב טמא או שהוא ביוקר יותר מחלב טהור, מותר לקנות מהגוי חלב שנחלב בלי ראיית ישראל, וכן מצא המנהג פשוט באמסטרדם. והביא דבריו גם מרן החיד"א בשו"ת ברכה (סי' קטו ס"ק א), וכתב דיש סיוע לדבריו מתשובת הרדב"א בראשונות סימן ע"ה, ע"ש, וכמ"ש הרב פר"ח ז"ל גופיה. ועוד ציין לדברי הכנה"ג ולתשובותיו, ומדברי הרב החסיד בספר הזכרונות (זכרון ג פרק ג) שהחמיר הרבה. והרב בית דוד סי' ג"ן שהשיג על דבריו. ועוד הביא מספר שנדפס באמסטרדם שפליג על דברי הפר"ח ובעיקר מה שכתב שכן מנהג אמסטרדם, וכתב על דבריו החיד"א ששרי ליה מאריה לדבר כך על המאור הגדול, שהרי היה אחריו יותר מט"ו שנים ואפשר שהשתנה המנהג למעליותא. ועוד הביא שם שכן מנהג אלג'יר כהרב פרי חדש, וכ"ז על פי הרב הגדול הר"ש בן הרשב"א, כמ"ש בתשובותיו סימן תקנ"ד, וכמ"ש הרב בית יהודה במנהגי ארגי"ל דף קי"ד ע"ג, ע"ש. ועמ"ש מהר"ש דוראן בטור הראשון שבסוף התשב"ץ סימן ל"ב, שכתב שכך הוא מנהג תלמסאן וארגי"ל, וטעמא טעים להתרא, ע"ש. וסיים החיד"א ז"ל: ולענין הלכה במקום שלא יש מנהג בעיר פשוט לכל להקל, יש להחמיר ודאי. וכך פשטה הוראה בכל גלילות טורקיא"ה וארץ הצבי. עכת"ד מרן החיד"א.

וראה בספר ברית כהונה (עמ' רמב) שכתב שהמנהג בג'רבא להחמיר מחמת שמצוי ביניהם חלב גמלים. ומאידך ראה בספר עלי הדס (פכ"א אות כה) שהמנהג בתוניס להקל בזה במקומות שאין חלב טמאה מצוי או שהוא ביוקר.

אולם רבינו האור החיים הקדוש זיע"א כתב בספרו פרי תואר (סי' קטו סק"א) לענין דינא במקומותינו [היינו מרוקו], שמותר לקנות חלב מגוי הגם שלא ראהו ישראל, והגם שיש חלב טמא בעדרו, וזאת מחמת שחלב טמאה נמכר בדמים

מרובים לאנשים החשובים במחיר יקר ארבעה פעמים מחלב רגיל, ובודאי אין מערבין אותו בחלב טהורה. עכ"ד. הרי לנו שסברו גדולי הפוסקים להלכה האי סברא של חלב יקר יותר שאין לחוש לתערובתו. ובאמת כך העידו עוד מחכמי מרוקו, ראה בספר נשמת חיים לרבי חיים משאש (בלקט הקמח יו"ד אות ח) שהעיד שהמנהג להקל, אלא שסיים שאנשי מעשה נהגו לשתות רק מה שנחלב בפניהם. ועוד ראה בשו"ת מים חיים משאש (ח"ב סי' פ) שהעיד שזה מנהג קבוע בערי המערב. ועוד ראה בספר נהגו העם (איסור והיתר חלב עכו"ם אות ח) שהביא דברי אביו שהתאונן שהימים הראשונים היו טובים, שהיו נזהרים כל התלמידי חכמים ואנשי הצורה מלשתות חלב של גוי שאין ישראל רואהו, ועתה נפרץ הגדר גם אצל תלמידי חכמים ואנשי צורה שמסתבכין בקורי עכביש ועדיף להו כחא דהיתרא, ע"ע מש"ש. ובס"ק שלאחר מיכן כתב שבחמאה המנהג פשוט להתיר גם אצל תלמידי חכמים כהיתר גמור, מלבד בפאס ששם יש להחמיר, כי מצוי סוחרים ומצוי שמערבבים חלב (בצירי) בחמאה, יעוי"ש.

הרי לך ידידי, שענין היתר חלב טמאה אף אם הוא מצוי כל שמחירו יקר, כבר מובא בספרי רבותינו גדולי הפוסקים מימים ימימה, ונהגו בו היתר במרוקו כבר שנים רבות, אלא שכנ"ל נזהרו בזה תלמידי חכמים ואנשי צורה להחמיר ולא לשתותו.

במציאות כיום לא מיוצר במרוקו חלב שישראל רואהו, ולכן יש שנהגו לסמוך על ההיתר הנז' בחלב ניגר [היינו חלב נוזלי כמות שהוא] וסומכים על כך שחלב טמאה ביוקר, ויתרה מזו על כך שהממשלה אוסרת הוספת חלב אחר שאיננו חלב פרה לחלב הניגר. ויש שב"ה אינם נזקקים לזה, אלא מהדרים להשתמש בחלב ישראל המיובא מצרפת ונמכר במקומות מיוחדים בקזבלנקה. [וכך נהגו בני קבוצה גדולה שביקשה את הכשרות שלנו למשך ימי מסעם, שכמובן הקפדנו בזה על כל ההידורים כפי הנהוג בארץ ישראל, וייבאו את החלב ומוצריה מצרפת בכשרות מהדרין משעת החליבה ללא שום קולא, כמנהג ארץ ישראל].

ו. בירה (וחשש 'חדש')

מה ששאלתם לענין בירה לבנה, הנה במרוקו יש בירות מקומיות תחת שמם של מותגים מקומיים, ויש מפעלים מקומיים המייצרים מותגים עולמיים. וביקרתם בכמה מפעלים כאלו במרוקו, ואין כל בעיית כשרות בבירה, ומותרת היא בשתייה ללא כל חששות. כל זה כמובן אינו שייך בסוגי בירות שיש להם טעמים נוספים, כמו שמצוי היום בירה בטעמים, אולם בירה רגילה כל רכיביה כשרים ללא חשש.

אציין כדוגמא את המפעל הגדול במרוקו עם המותג המפורסם CASABLANCA BEER, שמלבד הייצור עבור המותג המפורסם שלו, הוא גם מייצר עבור חברת הייניקן העולמית המפורסמת, וחומרי הגלם שלו הם: מים, קלציום כלוריד, Co-2, מאלט [MALT]. כשות [HOP]. שמרי בירה [Yeast]. פוספריק אסיד. ובנוסף לחומרי הגלם, נוספים חומרי הצללה בכדי להצליל את המשקה הסופי, ולצורך זה משתמשים בחומרים הבאים: צלולוזה, קיזל גיר, POLY PVP, ג'ל סיליקה. ובמותג הייניקן, הם מוסיפים עמילן. אלו כל החומרי גלם וכל אלו מוחזקים בכשרות בכל העולם, ועל כן בבירה זו אין כל בעיית כשרות.

אמנם לדבר אחד יש לחוש, והוא לענין איסור 'חדש', שכן לפי דעת מרן השולחן ערוך בהלכות חדש (יו"ד סי' רצג ס"ב) איסור חדש נוהג בין בארץ בין בח"ל, בין בשל ישראל בין בשל עובד כוכבים, וכל זה מדין תורה. ועל כן הדבר מצריך זהירות מרובה ביותר, וראה עוד בסוף הדברים.

והנה יש חילוק ברגילות השימוש לייצור במקומות שונים בעולם, בין חיטה שנזרעת בקיץ ויש בה חשש חדש או חיטה שנזרעת בחורף ואין בה חשש. בארה"ב ובקנדה חיטת הקיץ מרובה ביותר, וחששות של חדש יש שם בכל תוצרת החיטה ומוצרי המאפה. אמנם באירופה רוב המוחלט של החיטה אינו חיטת קיץ, אלא חיטת חורף שאין בה חשש לאיסור חדש, להוציא חיטה מסוג דורום סמולינה המשמשת לתעשיית הקוסקוס והפסטה, שיש בה חששות גדולות של חדש. אולם מאידך בשעורה לתעשיית המאלט הרוב המוחלט בא משעורת קיץ, וע"כ יש לברר היטב מאיזו מדינה מקבלים את השעורה כדי לדעת אם יש בזה חשש חדש, שכן דבר זה משתנה משנה לשנה, כיון שזריעת השעורה היא בחודשים מרץ ואפריל ולעיתים גם בחודש מאי למניינם, ונדון האיסור הרי תלוי אימתי חל ערב פסח, ולדוגמא אציין שאם בשנה החולפת ערב פסח חל ב 10 לאפריל למניינם, נמצא שבמדינות שזרעו קרוב לתאריך זה או לאחריו, התוצרת שלהם היא באיסור חדש. וידידי הרב טוביה הוכוולד שליט"א בפרסומו השנתי על השעורה סיכם את אשר בדק, כי גידולים שמקורם ממדינות: אוסטרליה, אירלנד, אנגליה, גרמניה, הולנד, סלובקיה, ספרד, סקוטלנד, פולין, צ'כיה, צרפת – כל הזריעות או רובם המכריע נזרע לפני הפסח וה"ה ללא חשש חדש. מאידך הגידולים ממדינות דנמרק, פינלנד, שבדיה וצפון רוסיה – רוב הזריעות או כולם נזרעו לאחר הפסח והם באיסור חדש.

וזאת יש לדעת כי כעבור חודשיים ימים מהרגע שנקלטה השעורה במפעל, המשקה מוכן לשיווק לציבור. ולפי זה, אם המפעל קיבל מהקציר החדש של חודשי אוגוסט – ספטמבר, אם כן החל מחודש נובמבר למניינם, שחל בד"כ בסביבות חודש מררחשוון, יש לחוש שהבירה מיוצרת משעורה שהיא באיסור חדש.

ובנדון זה יש להעיר שהשעורה מיובאת למרוקו משאר מדינות באירופה, ובדרך כלל ועל פי הרוב [במפעל הנז' לעיל ובמותג שלהם] מיובאת השעורה מצרפת, כך שלכאורה השנה אין שם חשש של איסור חדש. וכנ"ל ענין זה יש לבררו בכל מקום ובכל שנה לפי המציאות. [וזכורני שראיתי לחד מגאוני חכמי המערב זצוק"ל שכתב שבמרוקו מעולם לא ביררו על דגנים שהגיעו מחו"ל אם הם חדש או ישן, והניח שזה מחמת שנהגו להקל באיסור חדש אצל נכרי בחו"ל וכדעת הב"ח וסייעתו (וכעת השתדלתי למצוא היכן ראיתי את הדברים, וברוב עוונותי לא מצאתי היכן ראיתי זה). אולם למעשה ודאי שאין מקום להקל בזה נגד דעתו של מרן השו"ע, ובפרט ליושבי הארץ שמקפידים בזה בכל כוחם, וכשבאים לבקר במרוקו יכשלו בחשש איסורי תורה לדעת השו"ע].

וממילא במענה לשאלתכם, נמצא שהבירה ששתו ה"ה כשרה מן הסתם, שכן אין לחוש למרכיבי בירה רגילה במרוקו. ולענין חדש ביארנו לעיל היטב, ובכל אופן בנדון שאלתך, לא היה יסוד לחשוש שהרי שהיתם שם בחודש מנחם אב, שאין עדיין כל חשש חדש בתקופה זו כנ"ל.

מה ששאלתם על הפסטה, שראית שהשתמשו ללא חותם כשרות. דע לך ידידי שמוצרי פסטה הם אינם בחשש כשרות כלל מבחינת מרכיביהם, שכן אין בהם אלא קמח דורום ומים בלבד. ועל כן, ככל שמדובר בפסטה כזו וללא תוספים או סוגים אחרים, אין כלל בעיית כשרות בזה, הן במרוקו והן בכל העולם. ובפרט במרוקו, ששלשת המפעלים הגדולים במרוקו המייצרים פסטה וקוסקוס עומדים תחת כשרות OU, אף אם אין חותם על גבי האריזה, והם המצויים ביותר בחנויות במרוקו, וניתן לברר זאת בקלות.

אמנם עוד יש לברר שתי בעיות כשרות שעשויות להיות במוצרי פסטה, והם חשש נגיעות בחרקים ואיסור חדש. והנה לענין נגיעות בחרקים, רוב המפעלים במרוקו רוכשים קמח מטחינה מקומית, ומעט מביאים קמח מייבוא, אולם למעשה כל הגרעינים מקורם מייבוא, ומאוחסנים, וכן הקמח מאוחסן לאורך כל המסלול שלו, הן בטחנת הקמח, והן במחסנים של המפעלים [הגם שהתחלופה שם גדולה מאד], רוב הקמח מאוחסן במכלי נירוסטה גדולים, ויש מפעלים שמאחסנים בנוסף גם בשקים. אולם בכל גוונא אל הייצור זה עובר דרך המכלים. בתחתית של כל מכל [סילון] יש מערכת ניפוי, אולם היא איננה מושלמת [בפועל בכל הבדיקות מצאנו עד היום שהקמח נקי, ויתכן מחמת התחלופה המרובה, או הסטריליזציה הגבוהה בחדרי המכלים], ובלא"ה לאחר שכבר נעשה עיסה גמורה, אין לחוש לחרקים, וכיון שהנדו"ד הוא במפעלים של נכרים המייצרים לצורך כולם, אין כאן חשש של ביטול איסור לכתחילה [נראה מה שכתבתי בזה בתשובה אחרת (לעיל סי' ט) לגבי היתר אכילת ריבה ממניני פירות שהם בחשש נגיעות, והבאתי שבאם המפעל של נכרים ועושה לכל דורש, מותר לכתחילה לקנות ממנו ואין לחוש כלל אף אם עשה הכל ממוצר שהוא בחזקת נגוע, ואין מקום לאסור מחמת הא דאין מבטלין איסור לכתחילה, וכ"כ בשו"ת דבר שמואל (אבוהב סי' רפז) לגבי היתר רכישת שמן הנעשה מזיתים מתולעים, ובמחזיק ברכה (סי' פד אות לה), ערך השולחן (אות ח), זבחי צדק (אות קיג), מהר"י בן לב (חידושי דינים דס"א), ובשו"ת יהודה יעלה למחר"י אסאד (ח"א יו"ד סי' קכב) שכתב שאצל הגוי אין כל איסור, והיהודי כבר קונה לאחר הביטול ומותר גמור הוא. ועוד נזכר בפוסקים נוספים, וכן עיקר.

אמנם לענין איסור חדש, הרי בזה ישנו חשש גדול ואמיתי, כיון שכל חיתת הדורום במרוקו מקורה בקנדה, ושם כל התוצרת היא חיתת קיץ, כך שהיא באיסור חדש. וממילא החל מחודש דצמבר עד פסח, כל תוצרת הקוסקוס והפסטה המיוצרת במרוקו כולל עם כשרות היא בחשש איסור חדש. ובזאת יש להזהר אף שכאמור הפסטה מיוצרת בכשרות OU, משום שכידוע כשרות זו נסמכת בזה על דברי הפוסקים להקל בחדש של נכרי בחו"ל, אולם לדין בני ספרד אין מקום להקל בזה, ובוודאי שאין זה ראוי ליראי ה' לסמוך על זה בפועל, שכן כידוע היתר זה הוא דחוק ביותר. אולם יש להוציא מן הכלל מפעל אחד, והוא מפעל ARZAK המייצר קוסקוס ופסטה במותגים מפורסמים כמו: Maymouna, Tria. ושם מקפידים שלא יהיה חשש חדש כלל, כיון שהבעלים הוא יהודי ירא שמים, ויש לו שיווק גם למהדרין בארץ ישראל. ואם כן, נכון לזמן כתיבתי כעת, הרי זה פתרון ראוי למי שזקוק לכך במרוקו בתקופה שיש חשש חדש.

ואשלים את דברי בענין זה, שכל מה שכתבתי לעיל אודות הפסטה, היינו על הפסטה הרגילה והמוכרת ללא כל תוספת של חומרי צבע. אולם קיימים בשוק פסטה שמקורה מחו"ל [לא ראינו זה בייצור מקומי במרוקן] והיא בצבעים שונים, וחלקם אסורים לחלוטין כגון צבע שמקורו מדג הדיונון שהוא דג טמא, ובוודאי שכל הפסטות שאינן הרגילות והטבעיות, חייב שיופיע עליהם חותם כשרות.

ה. פת עכו"ם

מה ששאלת לגבי פת עכו"ם, תחילה אבהיר שבודאי נהגת כדבעי ובצדק בכך שלא אכלת את מה שאפו בתנור המלון, ואין זה תלוי כלל בענין פת פלטר, שהרי זהו תנור שמשתמשים בין אם בו או במגשים או בשניהם יחד למאכלי נבלות וטרפות, ואם כן מי יבוא להתיר חלילה דבר כזה. וכל מה שמצאנו צד להקל הוא בפת פלטר שאין כל חשש בכשרות עשייתה מלבד מה שנאפתה בידי גוי ללא סיוע יהודי, ובזה כתב מרן השולחן ערוך (יו"ד סי' קיב ס"א-ב) שאסרו חכמים לאכול פת של עממים עובדי כוכבים משום חתנות. ואפילו במקום דליכא משום חתנות, אסור. ועוד הוסיף, שיש מקומות שמקילין בדבר ולוקחים פת מנחתום העובד כוכבים, במקום שאין שם נחתום ישראל, מפני שהיא שעת הדחק. והרמ"א הוסיף: וי"א דאפילו במקום שפת ישראל מצוי, שרי. ומקור דבריו הוא מדברי מרן הב"י שביאר כן (בד"ה וכתב א"א) בדעת המרדכי (סי' תתל), ובדברי הסמ"ק (הובא בדרכי משה הארוך), הג"א ומהרא"י ואו"ה (ריש כלל מד).

ובטעמא דמילתא שהקלו בפת, נתבארו כמה דרכים בפוסקים, בין אם משום שלא נתפשטה בכל המקומות גזירה זאת בזמן שגזרו אותה התנאים (כמ"ש התוס' והרא"ש ועוד, וראה ב"י שם ובט"ז סק"ד), ובין אם משום שסמכו לומר שפת הוא חיי נפש ואין בזה קירוב הדעת. עכ"פ מדברי מרן השו"ע מוכח שאין להקל רק היכא שאין פת ישראל מצויה; אולם דעת הרמ"א, וכן נתפשט המנהג באשכנז להקל גם כשיש פת ישראל, כמ"ש הב"ח (סק"ה) והש"ך (סק"ט). אלא שגם מרבתינו הספרדים ראינו שהתפשט המנהג במקומם להקל בזה אף שיש פת ישראל, וכן היה המנהג בקושטא וכעדות הכנה"ג (בהגב"י אות יא), וכן כתב הרחיד"א במחזיק ברכה (סי' פד), וכן העיד הבא"ח על מנהג בגדד (שנה שניה פר' חוקת אות ב). וכן ראיתי לדברי האחרונים שהעידו על מנהג אלג'יר ועוד מקומות.

והנה כיום אין מצוי פת ישראל במרוקו, אולי להוציא קזבלנקה בלבד, כך שמי שנמצא בערי מרוקו, יכול לסמוך ולהתיר פת פלטר מצ"ע, כל שאין בה חשש כשרות. ולמעשה מה שאני מורה ובא לרבים, שראוי להימנע מכל סוגי הלחם התעשייתיים שמוסיפים להם רכיבים רבים שונים ומשונים, ואפילו רכיבים חלביים ראיתי שם. אולם הלחם המפורסם העגול שנעשה רק ב"פראן" המקומי, הנמצא ומפוזר בכל ערי מרוקו, ואינו כולל בתוכו אלא קמח, מים, שמרים ומלח, ואין בו שום חומרים נוספים ואף חומרים משמרים ועל כן אחר כמה שעות הופך להיות קשה – בכה"ג אפשר לסמוך ולאכול לנוהגים היתר בפת פלטר. ומי שזמנו בידו ורוצה להחמיר יכול לעשות זאת בקלות, שכן מניסיוני רבים מן המקומות הללו אינם מתנגדים לפעולת סיוע או היפוך הגחלים או הכנסת קיסם לאש, ובכך יאכל פת ישראל לכתחילה.

עוד זאת אוסיף להעיר לענין חשש חדש בלחמים, שהגם שלענין הקמח הלבן הרגיל אין בו חשש חדש, וכמו שביארנו לעיל (אות ו) שבחיטה רגילה אין חשש ברוב ככל מדינות אירופה ואף מרוקו בכללם, מכל מקום בקמח סולת במרוקו בתקופה שבין חשון לפסח רובו ככולו הוא באיסור חדש ומקורו מקנדה, ויש מן הלחמים של הפלטר, שהם עשויים מתוספת סולת [סמידא], וע"כ יש להזהר בזה הרבה מחמת איסור חדש.

ט. בשר ועוף

מה ששאלתם על בשר ועופות שהגיעו מן האטליז ללא חותם בתוך חותם, הרי זה פלא גדול, ומופרד לסמוך בכגון דא, שהרי הדבר נגד ההלכה, כמבואר בשו"ע יו"ד סי' קיח. ובפרט שהתרתם בו ולא שמע אליכם. וזה מצטרף להערה שלכם לגבי המסעדה, וטוב נהגת כפי שתיארת בדבריד. ויש במאורע זה המחשה עד כמה עשויים להימצא מכשלות על כל צעד ושעל, בלי פיקוח כשרותי מובהק.

י. זהירות בשבת

לענין קדושת השבת, למותר להאריך בדבר גודל השטות שעשו אותם אנשים שנסעו עם הגוי במרכבה עם הסוסים לבית הכנסת, אף שלא שילמו לו בשבת אלא מלפני השבת, ואכמ"ל בזה וכבר מבואר הדין בשו"ע (או"ח סי' ש"ה ס"י), ואף לדבר מצוה אין בזה כל היתר. והאריכו בזה רבותינו האחרונים [וראה לדוגמא בשיירי המנחה בחלק השו"ת או"ח סי' יא, שו"ת ויאמר מאיר (ועקנין) ח"א סי' ט, ובשו"ת מים חיים (משאש) חאו"ח סי' קכז ועוד]. אולם תימה בעיני מפני מה לא שהו במלון בשכונה הקרובה לבית הכנסת כמו שנוהגים רבים מקבוצות הנוסעים שיש אנשים יראי שמים בתוכם. ואגב אורחא ראוי להזהיר בשהייה בבתי המלון, שברוב בתי המלון שם ישנה תאורה רבה שנדלקת ע"י עין אלקטרונית בעת מעבר בני אדם, וע"כ יש להימנע משהיה במלונות כאלו. אולם קיימים מלונות מפורסמים שאין בהם חששות אלו והם בקרבת מקום לבית הכנסת.

בברכה

ובהצלחה

שניאור ז. רווח

פטור פירות מתרו"מ כשהיו שעה אחת הפקר, ובאבידה מדעת, וביאוש

שאלה: משפחה שמתארחת במושב, וליד מקום האירוח שדה ירק שנקצר ונאסף כבר, וכפי שמצוי כיום בקצירה ע"י קומביין וכדו' נשארו בצדי השדה ירקות מעטים שלא נלקטו, או שלא נאספו, ונראה שהבעלים אינו מתכוון לחזור וללקטם ולאוספם. פנו בני המשפחה לבעל השדה ושאלו אותו האם הם יכולים ללקוט מהנשאר, והוא הסכים, ולא עוד אלא הלך בעצמו ואסף לעצמו ועבורם. האם הפירות חייבים בתרומות ומעשרות?

שאלה נוספת: מה דין פירות שנושרים מאילן שעומד בחצר פרטית, האם מותר לקחת, והאם הפירות חייבים בתרו"מ. ובמקרה שהבעלים הוא שחוזר ואוסף את הפירות שנפלו האם הפירות חייבים בתרו"מ, ואם חייבים, האם יכול הבעלים להפריש מהם תרו"מ על הנלקט?

הקדמה: פירות שהיו הפקר בשעה שנגמרה מלאכתם, או שהיו הפקר אפילו לזמן קצר בזמן שבין הלקיטה למירוח, שהוא גמר מלאכתם, פטורים מתרו"מ אפילו מדרבנן [אלא אם כן ליקט כמות של תבואה ועשה ממנה גורן, שבאופנים מסוימים חייבו מדרבנן בהפרשה מפני מראית העין. ואכ"מ], אע"פ שבשעת המירוח כבר היו לפירות בעלים, כפי שמבואר במשנה במעשרות פ"א מ"א: "כלל אמרו במעשרות, כל שהוא אוכל ונשמר... חייב במעשרות". ופירשו המפרשים נשמר – למעט הפקר שפטור ממעשר. ובמשנה בפאה פ"א מ"ו: "ונותן משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרח". ואפילו אם זכה בהם לפני שנגמרה מלאכתם, ובשעת הגמר לא היו הפרות מופקרים, פטורים הפירות, כמבואר בברייתא המובאת בגמ' בנדרים מד: ובמקומות נוספים: "המפקיר את כרמו ולשחר השכים ובצרו פטור מן המעשר". ובזה שונה פטור הפקר מפטור הקדש, שבהקדש אם הקדיש ופדה קודם גמ"מ חייב במעשר. וכן מבואר בירושלמי בתחילת מס' מעשרות, ע"ש מה שדנו בזה [וכ"ה בתוס' בב"מ כא: ד"ה ופטורות], וכ"פ הרמב"ם פ"ג ממעשר הכ"ה.

ואפילו אם בעל השדה עצמו הוא שחזר וזכה בהם מיד לאחר שהפקירם, פטורים, מאחר שהיתה שעה אחת שיד הלוי היתה שוה ליד בעל הבית, וכפי שמבואר בגמ' בנדרים הנ"ל.

ואפילו אם היו שעה אחת הפקר בעודם מחוברים, משעה שהגיעו לשליש גידולם [שהוא עונת המעשרות שלהם] ואילך, וזכה בהם הבעלים או אדם אחר בעודם במחובר, אף שיש שיטות בראשונים שחייבים בזה בתרו"מ, מ"מ העיקר להלכה

שהפירות פטורים מתרו"מ. מקור המחלוקת היא בקושיית הר"ש בפאה שם שמביא ברייתא, ומובאת בירושלמי בקידושין, "שאינ אדם יכול ליישבה, והכי תניא, גר שמת ובזבזו [בזזו] ישראל נכסיו, המחזיק במחובר לקרקע חייב בכל. בתלוש מן הקרקע פטור מן הכל. החזיק בקמה פטור מלקשו"פ וחייב במעשרות. ומקשה הר"ש שהרי נכסי הגר הם הפקר, ולמה חייב במעשרות? וכן קשה שזהו היפך ממש"כ הברייתא הנזכרת "המפקיר כרמו ולשחר עמד ובצרו חייב בלקשו"פ ופטור מן המעשר" [ולא נדון כאן על הסתירה לענין לקשו"פ]. והר"ש שם תירץ שברייתא זו מובאת במקו"א, ושם הגיר' להיפך, שפטור מן המעשר, והיא הכתובה ביושר. הרי שסובר הר"ש שגם כשהחזיק במחובר פטור ממעשר, שהרי החזיק בקמה ודאי שהחזיק במחובר, כמבואר בירושלמי בקידושין שם, ע"ש, ואעפ"כ פטור. אלא שקשה לר"ש מתחילת הברייתא שהחזיק במחובר חייב בכל, ואפי' בתרו"מ. ובתי' הראשון מחלק בין החזיק רק בגידולים, והשדה נשארת הפקר, שביזה פטור מתרו"מ, וכן המפקיר כרמו זוכה בבוקר רק בגידולים, לבין אם זכה גם בקרקע במחובר שאז חייב גם בתרו"מ. ולפי תירוץ זה יוצא שאם היה הפקר שעה אחת במחובר פטור מתרו"מ אף שחזר וזכה במחובר, ודווקא אם זכה רק בפירות, אבל אם זכה גם בקרקע חייב בתרו"מ [ונראה שבכה"ג חיובו מדרבנן. ואכ"מ]. ומ"מ כשהיה הפקר לאחר שנתלשו הפירות ועד שנגמ"מ פטור לכאורה מתרו"מ אפילו אם חזר וזכה בקרקע. אמנם בחזו"א (שביעית סי' ב סק"ד) למד שדעת הר"ש שאין שום פטור הפקר בעודו במחובר, אלא רק משנתלש [ואפילו אם בשעת הבאת שליש היה הפקר אינו פטור, וגרע מהקדש ונכרי]. אמנם אם זכה מהפקר רק בפירות, אף שזכה בהם במחובר, כיון שאין לו קרקע פטור מתרו"מ, כיון שכשהוא תלוש אין לו קרקע [וקשה על דבריו שהרי הזורע בשדה הפקר חייב בתרו"מ. וי"ל. ואפשר שסובר כדעה בירושלמי שדווקא כשזכה בשדה ובגידוליה חייב בתרו"מ, ודלא כפי שפסק הרמב"ם להלכה]. בתירוץ השני כתב הר"ש שמש"כ שכשזכה במחובר חייב בתרו"מ הכוונה שזכה בקרקע לפני שהגיעו הפירות לשליש. ולפי תירוץ זה בכל מקרה שבו היו הפירות מופקדים שעה אחת משעה שהביאו שליש, פטורים מתרו"מ. אמנם בשטמ"ק בב"ק צד. מובאת שיטת רבינו שמחה שסובר שאין פטור מתרו"מ אלא כשהיה הפקר משעה שנתלש שאז מתחיל זמן חיוב תרו"מ, שהרי מאותה שעה ניתן להפריש תרו"מ. ומש"כ שהמפקיר כרמו ולשחר בצרו פטור ממעשר הוא משום שזוכה בפירות לאחר הקצירה. וברייתא שהחזיק בקמה אכן חייב במעשר שהרי החזיק במחובר.

והרמב"ם בהל' תרומות פ"ב הי"ב כ': "הפקיר קמה וזכה בה ועבר והפריש ממנה תרומה הרי זו תרומה. אבל אם הפקיר שיבלים וזכה בהם ועבר והפריש מהן אינה תרומה...". מבואר בדבריו שבזכה בקמה פטור מתרו"מ, אלא שאם הפריש חל שם תרו"מ, משא"כ בהפריש בשיבלים שלא חל [ומקורו מהירוש' במעשרות שם. אמנם יש הסוברים בדעת הרמב"ם שבהפקר קמה חייב בתרו"מ. ואכ"מ. וראה גם מש"כ הרמב"ם בהל' מתנו"ע סוף"ה הכ"ז]. ושיטתו היא לכאורה כשיטת הר"ש בתירוץ השני שהפקר פטור כל שהיתה שעת הפקר משעת הבאת שליש, ואפילו כשהחזיק בקרקע [וכ"כ חזו"א שם]. ועפי"ז כתבנו שהעיקר לדינא שכל שהיה הפקר משעת הבאת שליש פטור.

אמנם אם היו הפירות הפקר בתחילת גידולם, וזכה בהם קודם שהביאו שליש, או שהפקיר אותם לאחר שכבר התחייבו בתרו"מ, לא נפטרו מחיוב תרו"מ [ופירות שהופקרו לאחר גמר מלאכתם ולפני שראו פני הבית יש סוברים שפטורים מתרו"מ, ויש מחייבים. ואכ"מ].

בטעם פטור הפקר מתרו"מ, ביאר הירוש' במעשרות שם שנלמד מהפסוק "ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך" (דברים פי"ד פס' כט. וכ"כ רש"י שם), יצא הפקר שידך וידו שווים. וכן ביארו מפרשי המשנה שם.

והנה בירושלמי שם הביא תחילה דרשה אחרת למעט הפקר, מהפס' "תבואת זרעך" (דברים פי"ד פס' כב. וע"ש בתורה תמימה שביאר את דרשת הירושלמי שם), ואח"כ הביא את הדרשה הנ"ל מ"ובא הלוי" וכו'. וע"ש בגמ' הנפ"מ ביניהם. ובר"ש בפאה פ"א מ"ו הק' למה צריך ללמוד זאת מ"ובא הלוי" וכו', תיפול מ"תבואת זרעך", וכמו שלמדו מזה שגם לוקח פטור, שאינו זרעך. ותי' דנפק"מ למי שהפקיר וחזר הוא עצמו וזכה, שפטור מן המעשר רק מחמת הלימוד מ"ובא הלוי" וכו', אבל מחמת הלימוד מ"תבואת זרעך" א"א לפטור, שכל שבשעת המירוח היה מתבואת זרעך לא נפטר מן המעשר. עוד תירץ הר"ש שלפי שיטת ר"ת שפטור לקוח, שנלמד מהפס' "תבואת זרעך", אינו אלא כשמכר אחר מירוח, לפי זה הוצרך הפסוק להפקר קודם מירוח. וראה בחי' הגאון רבי חיים הלוי סולוביצקי שם שהאריך לבאר בדעת הרמב"ם בהבדל בין פטור הפקר לפטור לקוח, ובד' הראב"ד. וכן ראה בס' תורת זרעים על המשנה בפאה פ"א מ"ו שביאר גם הוא ששני הפטורים שונים במהותם, ויש נפ"מ בזה. ע"ש.

כל הנ"ל אמור במקום שהופקרו הפירות הפקר גמור, כדוגמת המפקיר כרמו, או נכסי הגר שמת שהינם הפקר גמור מאחר שאין להם בעלים, וכן לקט ושכחה ופרט ועוללות, וכן פאה לאחר שהבעלים קרא שם פאה, שהתורה הפקירה אותם לעניים [אף שלהלכה הפקר לעניים אינו הפקר כלל, מ"מ שונה דין מתנו"ע שהתורה הפקירה לעניים].

אלא שהנידון שלפנינו הוא כשלא הופקרו הפירות הפקר גמור בפה, ויש לברר מה דינם.

א. פטור מתרו"מ באבידה מדעת

בגמ' בפסחים ו' ע"ב מובא: סופי תאנים ומשמר שדהו מפני ענבים, סופי ענבים ומשמר שדהו מפני מקשאות ומפני מדלעות, בזמן שבעה"ב מקפיד עליהם אסורים משום גזל וחייבים במעשר, בזמן שאין בעה"ב מקפיד עליהם מותרים משום גזל ופטורים ממעשר. וכן פסק הרמב"ם בהל' מעשר פ"א הי"ב. וברש"י שם מבאר שבסוף לקיטת התאנים נשארים שם תאנים שלא יתבשלו כל צרכן עולמית. וכוונתו לבאר שזאת הסיבה שברור שבעה"ב אינו מקפיד אם השדה לא היתה משתמרת. אמנם נראה פשוט שכן הדין בכל אופן שברור שבעה"ב אינו מקפיד, אם מפאת רוע הפרי או בגלל הקושי בלקיטתו, וכדו', כמבואר בגמ' בב"מ כ"א. במכששתא דבי דרי, שהוא מקום אסיפת הפירות, שכלל שהשטח גדול יותר, והפירות קטנים יותר ומפוזרים יותר, לא שווה לבעה"ב להתאמץ בלקיטת הפירות, ולכן אפקורי מפקר להו, והם אבידה מדעת כמבואר בב"מ כ"א. ומוכח שאף שאינו מפקיר בפיו, ואינם אלא אבידה מדעת, מ"מ נקראים הפקר, ופטורים מתרו"מ. וכן מבואר בברייתא

המובאת בגמ' בנדרים סב. "תנא משהוקפלו רוב המקצועות מותרות משום גזל ופטורות מן המעשר" [המקצועות הם הסכינים שקוצצים בהם עיגולי תאנים – תוס' שם]. ופירש הר"ן: מותרות משום גזל – שמתייאשים הם ממה שנשאר בשדה אחר שקיפלו והכניסו רוב המקצועות. ופטורות מן המעשר – דכתיב "ובא הלוי וכו'", יצא הפקר שיש לו חלק ונחלה עמך.

עוד מובא בגמ' ב"מ כא ע"ב: המוצא קציעות בדרך, ואפילו בצד שדה קציעות, וכן תאנה הנוטה לדרך ומצא תאנים תחתיה, מותרות משום גזל ופטורות מן המעשר. ומבואר מסוגיית הגמ' שם ומהפוסקים (ראה טוש"ע חו"מ סי' רס סע' ו – ז) שפירות שנמצאים ברה"ר מתחת לאילן הנוטה לרה"ר, אם הם נמאסים בנפילתם ובעה"ב מתייאש מהם, פטורים מתרו"מ כדין הפקר. אבל אם אינם נמאסים, או שבעה"ב אינו יודע ואין בדעתו שיפלו פירותיו, או שהוא מגלה דעתו שמקפיד על מה שנופל, כגון שגודר את המקום שנופלים, או שהבעלים הוא קטן שאין מחילתו מחילה, הפירות אינם הפקר, וחייבים במעשרות, שההלכה כאביי שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש. וראה ברמב"ם הל' מעשר פ"ג הכ"ד שפסק שתאנה שנופלת חייבת במעשר, ע"ש. ואמנם הקשו האחרונים שהרמב"ם עצמו פסק בהל' גזילה ואבידה פט"ו הט"ו שהפירות מותרים משום גזל ופטורים מן המעשר, ובכרם ציון ח"י מובאים דבריו של הג"ר איסר זלמן מלצר שתיירץ שבהל' מעשר דן הרמב"ם בתאנים שנופלות לרשותו, אבל בהל' גזל"א בנופלות לרה"ר ומתייאש [ולהלן נביא גם את תי' הדברי חיים, ע"ש שהרחבנו]. ומ"מ צ"ל שהוא הפקר רק אם יודע שנופלים, וכאמור לעיל שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש.

והנה בכל האופנים האמורים לעיל מותר משום גזל ופטורים מתרו"מ אף שלא הפקיר בפה, ולא בפני שלושה אנשים, משום שברור וניכר לכל שהבעלים מפקיר. והרחיב בזה במאירי ב"מ ל': [הביאו הרב י. מוצפי בתשובות שדה גליון 45] שחילק את סוגי ההפקר לשלושה: יש שלא ניכר ההפקר אלא מתוך דיבורו, ובה צריך להפקיר בפני שלושה. יש שצריך להפקיר מאיזו סיבה כגון מפני נדנדו עבירה, כגון חמץ לפני פסח, או בנר וגיגית בשבת לפי ב"ש, שבה גם צריך להפקיר בפה, אלא שבה הקלו חכמים באופנים מסוימים שא"צ בפני שלושה, מפני חומרת הדבר. ויש שא"צ להפקיר כלל אלא מאליו חל, כאשר ברור שמפני פחיתות הדבר או הטירחא שבו, וכדו'. וראה עוד בש"ך חו"מ סוס"י רסא.

אלא שיש להקשות על כל הנ"ל שהרי נחלקו הפוסקים לגבי אבידה מדעת אם היא כהפקר. הרמב"ם בהל' גזילה ואבידה פי"א הי"א כתב: המאבד ממונו לדעת אין נזקקין לו. כיצד, הניח פרתו ברפת שאין לה דלת ולא קשרה והלך לו, השליך כיסו ברה"ר והלך לו, וכל כיו"ב, ה"ז איבד ממונו לדעתו. ואע"פ שאסור לרואה דבר זה ליטול לעצמו, אינו זקוק להחזיר. אמנם בטור חו"מ סי' רס"א כתב ע"ז: ואין נראה, דאבידה מדעת הוי הפקר. ובב"י וכן בב"ח שם הסכימו עם הרמב"ם שאבידה מדעת אינה הפקר אא"כ הפקיר בפיו, ולא התחדש באבידה מדעת אלא זה שאינו חייב להשיב. ובשו"ע שם ס"ד פסק כהרמב"ם, ואילו הרמ"א הביא שי"א שהוא הפקר, כדברי הטור. ומ"מ לדעת הרמב"ם צריך להבין מדוע במקרים הנ"ל, בסופי תאנים, וכן במכנשתא דבי דרי [מקום אסיפת הגרנות], נחשב הפקר ופטור ממעשר?

אמנם ראה בש"ך שם שמוכיח מכמה מקומות כדברי הטור שאבידה מדעת הוי הפקר, וכל שניכר וברור שמפקיר הוי הפקר, וא"צ לומר בפה. וכותב שלפי הרמב"ם

צ"ל שיש שני אופני אבידה מדעת שאינם דומים, והיינו שיש אופנים שהרמב"ם מודה שאבידה מדעת הוא הפקר, וא"כ אותם מקומות שכתוב שפטור מן המעשר הם אותם שהיו הפקר. אלא שהש"ך עצמו סיים שם שלפרש שלהרמב"ם יש שני מיני אבידה מדעת הוא דוחק גדול.

גם בס' תורת זרעים דמאי פ"ג מ"ב מביא שהחזו"א תי' בדעת הרמב"ם שיש שני סוגי אבידה מדעת. ע"ש שהתו"ז כ' שהרמב"ם כשיטתו בהל' נדרים פ"ב הי"ד שהפקר בפה אינו הפקר, וה"ה נמי אבידה מדעת. והקשה מסופי תאנים וממקומות נוספים שמוכח שפטורים מתרו"מ, ומוכח שהיו הפקר אף שלא אמר, וכן הקשה מהמשנה בדמאי שם שכ' שמי שהוא בדרך ורוצה לזרוק עלי ירק, צריך לעשר, שלא יכשל המוצא באכילת טבל. ובר"ש ביאר שמדובר בירק שנגמרה מלאכתו, ולכן אין ההפקר פטור. והק' התו"ז לדעת הרמב"ם אינו הפקר אלא אבידה מדעת, ולא הפקר בפה [אמנם קושייתו לא ברורה לי, דאדרבא, הרמב"ם אכן יסבור שאינו הפקר, ולכן הזוכה שיגמור מלאכתו יתחייב בתרו"מ] וכתב: "והגאון בעל החזו"א תי' לי, דבדין אבידה מדעת אם נימא דחשיב אומדנא דמוכח, ודאי חשיב הפקר, דאומדנא דמוכח הוא כמפקיר בפה בפני כל העולם, ובהכי איירי סופי תאנים והגללים [ב"ק מח:], וכל דבר שאין בו סימן דחשיב יאוש. ודברי הרמב"ם בדבר שאין בו סימן, שאין כאן יאוש, שהמוצא יכריז, ואע"ג דודאי חשיב כמניח במקום התורף, מ"מ לא חשיב הפקר, דאף אם כוונתו להפקיר אין כאן אומדנא דמוכח, והוה הפקר בלב". הרי שמחלק בין אופני אבידה מדעת. גם בקצות החושן שם דן בשיטות הנ"ל ובהשגת הש"ך בהרחבה, וכותב שבודאי שיש אופנים שבהם אבידה מדעת אינה הפקראף להטור, ע"ש ראייתו.

אלא שבקצוה"ח בהמשך דבריו מוסיף שאם הנחת הש"ך נכונה שלשון אבידה מדעת צריך להתפרש בשווה בכל מקום, א"כ נראה יותר שבכל מקום אין דינו כהפקר. ומה שאמרה הגמ' בפירות שנמצאים במכששתא דבי דרי הם שלו, ותיצרה בכך את הקושיא על אב"י שסובר שיאוש שלא מדעת לא הוא יאוש, א"כ למה הם שלו, לפי דבריו התירוץ הוא שמאחר שהפירות הם אבידה מדעת, אין חיוב השבה בהם, או כדברי הרמב"ם שכשאין דעתו להשיב לא חשיב באיסורא אתא לידיה, וע"כ לאחר שיהיה יאוש יזכה בזה. וע"ש שגם לדעת הטור לא כל מה שמוגדר כאבידה מדעת הוא הפקר, וכגון מי שנותן מטבע יקר לילד קטן, אף שאינו יודע לשמור והוה אבידה מדעת, מ"מ אסור לקחת ממנו.

ולפי זה יש לעיין לפי הצד בקצוה"ח שכל אבידה מדעת אינה הפקר, מדוע א"כ סופי תאנים, וכן קציעות בצד שדה קציעות, וכן תאנים שנופלות מהאילן, פטורות מתרו"מ, והרי אינם אלא אבידה מדעת ואינו הפקר לשיטתו, והרי אדם אחר אינו יכול לקחת אותם, והם שייכים לבעלים אלא שאין חיוב השבה, וא"כ אין ידו של הלוי שווה ליד הבעלים, ומה"ת שהפקר יפטור.

ולכאורה צ"ל שכל הנידון שם על מצב של אבידה מדעת במקום שאין יאוש, אבל אם יתייאשו הבעלים אח"כ מועיל יאוש אפילו למ"ד יאוש שלא מדעת לא הוא יאוש [וכפי שהתבאר לעיל בשם קצוה"ח שאין זה נקרא באיסורא אתא לידיה], ואז יחול הפטור מתרו"מ.

ונמצא לפי זה שלדעת הסוברים שאבידה מדעת היא הפקר, יהיה פטור מתרו"מ מיד משנעשו אבידה מדעת, ואפילו אם הבעלים עצמם יחזרו ויקחו, ואילו למ"ד

אבידה מדעת אינה הפקר, וההפקר אינו אלא מצד היאוש, יהיה הפטור ממעשר רק כשידעו הבעלים ויתייאשו. ונפ"מ בזה גם לדיני הבעלות, שאינו יכול להשתמש בחפץ או בפרי עד שיתייאשו הבעלים. וכן נפ"מ להל' תרו"מ, שאם יש בידו פירות שהם אבידה מדעת, ומירחם והכניסם לבית, ואח"כ נתייאשו הבעלים, שאם זמן ההפקר אינו אלא לאחר יאוש, א"כ נתייאשו הבעלים לאחר שנתחייבו הפירות [שהרי נפסק להלכה שהממרח כרו של חבירו נטבלו הפירות. רמב"ם הל' מעשר פ"ג ה"ז], ושוב אין הפקר פוטר. וכמו כן לא תועיל ההפרשה שיפריש קודם שנתיאשו הבעלים, שהרי זה כמפריש משל חבירו על של חבירו [אא"כ נחדש שיש אומדנא באבידה מדעת שניחא לבעלים להפריש, וכד' הגמ' בב"מ כא, ע"ש]. ועוד נפ"מ למקרה שהבעלים יחזרו בהם ויקחו את האבידה, או שלא יתייאשו.

[ובפסחים ו': בסוגיא דסופי תאנים אם מקפיד עליהם חייבים במעשר כתב רש"י – אם ליקטן בעה"ב או נתנו לאחר. על פי זה לכאורה מתבקש שגם בסיפא, כשאין מקפיד עליהן פטורים ממעשר, מדובר שבעה"ב מלקט, ולכאורה ראיה שבאבידה מדעת כה"ג פטור ממעשר אפילו אם בעה"ב עצמו מלקט.

אמנם מלבד שיתכן שרש"י סובר כדברי הטור שאבידה מדעת היא הפקר, ואפילו בעה"ב פטור, עוד נראה שאין ראיה מלשונו שבסיפא מיירי כשזכה הבעלים, דדווקא ברישא הוצרך לכך, שאם בעה"ב מקפיד, כיצד לקחו, אבל בסיפא כשאין מקפיד, אפשר להעמיד בפשטות שאחר זוכה].

ב. פטור מתרו"מ כשנתיאשו הבעלים

והנה יש לעיין בעצם הפטור ממעשר כשנתיאשו הבעלים. האחרונים נחלקו בגדר יאוש האם משעה שחל יאוש כדין זה הפקר, או שאינו הפקר עד שיבא לרשות זוכה, וקודם לכן עדיין לא יצא מרשות הבעלים.

בס' נתיבות המשפט כתב בכמה מקומות [בס'י רסב ס"ק ג, ס' ק הסק"ב, בפתיחה לס' ר, ועוד. וכ"כ בקצוה"ח ס'י תו סק"ב, וכן כתב בתרומות הכרי ס'י רסב, ועוד] שיאוש אינו מוציא מיד בעלים כל זמן שלא זכה בהם אחר. ומדמה דין יאוש להפקר שדנה הגמ' בנדרים מג. שלדעת ר' יוסי אינו הפקר עד שגיגע לרשות זוכה, וכל עוד שלא זכו בו לא יצא מרשות המפקיר, וע"כ אם חזר בו המתייאש לפני שזכה אחר, בטל היאוש, וא"צ לעשות קנין חדש. וכתב בס'י רסב שם שלפי זה כל שלא הגיעו פירות ההפקר ליד זוכה לא נפטרים הפירות ממעשר, ולכן בגזל פירות אם יאוש לבד אינו קונה, אף שכל אחד יכול לזכות בזה, עדיין לא יצא מרשות הבעלים ואינו פטור ממעשר, ולכן כ"ז שהפירות ביד הגזלן ולא זכה בהם אחר אינם פטורים משום הפקר [שהרי לגזלן באיסורא אתא לידיה]. ובכך מיישב את קושיית קושיית תוס' (ב"ק סט. ד"ה כל שלקטו) למה היה צריך להפקיר את הלקט והשכחה שנלקחו שלא כדין, והרי בלא"ה בעה"ב מתייאש. ולתירוצו לא קשה, שהיאוש אינו כהפקר, ואינו מועיל לפטור אף אם כ"א רשאי לזכות בזה, כל זמן שלא זכה בפועל. ולדבריו אם בעה"ב עצמו יחזור ויזכה ביאוש בודאי שחייב במעשר.

והעולה מדבריו לפי זה שאף שהפקר גמור פוטר ממעשרות אף אם בעה"ב עצמו חזר וזכה בהם, מ"מ ביאוש אינו כן, אלא אם בעה"ב חזר וזכה חייב במעשר.

אלא שמדברי התוס' הנזכרים שלא תירץ כדברי הנתייה"מ משמע להדיא שיאוש דינו כהפקר לפטור ממעשר, ולכן הוצרך לבאר באופנים אחרים מ"ט יאוש לא פוטר. וכן משמע בדברי רש"י ותוס' בב"מ כא: לגבי המוצא קציעות בדרך, או שמצא תאנים בדרך תחת האילן, שהשוו את דין יאוש להפקר [אמנם ראה בתוס' ב"ק סו. ד"ה כיון שהוכיח שיאוש אינו כהפקר]. כמו כן באחרונים דנו בדברי הנתייה"מ, ורבים סוברים שיאוש כהפקר גמור, והוכיחו דבריהם [ראה באר יצחק יו"ד סי' כג, שערי ישר שער ה סי' יב, דברי יחזקאל סי' מט, חזו"א ב"ק סי' יח, קה"י ב"ק לז, ועוד].

ובס"ד זכיתי והראני הרה"ג רבי אליהו מונק שליט"א, רב ומו"צ חניכי הישיבות ב"ב, שכ"כ בדברי חיים [אויערבך] ח"ב חו"מ דיני אבידה ומציאה סי' א בד"ה ולפמ"ש, ע"ש שדן בסתירת הרמב"ם שהוזכרה לעיל לגבי תאנים שנפלו שבהל' מעשר כ' הרמב"ם שחייבת במעשר, אף שבהל' גזו"א כתב את הפטור האמור בגמ' שתאנה עם נפילתה נמאסת, ותירץ שבהל' מעשר דן על הבעה"ב עצמו שמצא, והוא לא יפטר ממעשר ע"פ הנתיבות המשפט והקצוה"ח הנ"ל שביאוש לא יצא מרשותו. וברוך שכיוונתי.

נמצא לפי"ז שבמקום שהיה יאוש בעלים, ואח"כ חזר הבעלים עצמו וזכה בפירות, באנו למחלוקת אחרונים [ואולי אף למח' הרמב"ם, לפי הדברי חיים, והתוס', כפי שהתבאר לעיל] האם נפטרו הפירות ממעשר. אמנם אם אחר זכה, נפטרו הפירות.

ולפי זה, לדעת הסוברים שאבידה מדעת היא הפקר, וכאילו אמר בפיו, ברור שחל ההפקר מיד. אבל לדעת הרמב"ם וסייעתו שאבידה מדעת אינה הפקר, או לפי המפרשים בדעת הרמב"ם שיש שני אופני אבידה מדעת, וחלקם אינו הפקר, או במקום שלדעת כולם אינו הפקר, וכמבואר לעיל, וההפקר לא יחול אלא לאחר שיתייאשו הבעלים, א"כ אם הבעלים עצמו חזר וזכה בפירות, לכאורה יהיה דין הפטור ממעשר תלוי במח' האחרונים הנ"ל, ויהיה ספיקא דדינא אם חייב במעשר.

ג. טעם הפטור מתרו"מ כשנתייאשו הבעלים

התבאר לעיל שבאבידה שנתייאשו הבעלים, לדעת הסוברים שעדיין לא יצא מרשות בעלים עד שיזכה הזוכה, אם הבעלים יחזור מהיאוש יהיו הפירות חייבים במעשר, אבל אם אחר יזכה יהיו פטורים.

ויש לעיין בביאור דין זה, שהרי כאמור לעיל נלמד דין פטור הפקר ממעשר מהפס' "ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך", יצא מי שיש לו חלק ונחלה עמך, וא"כ כל מקום ששווה יד הלוי ליד בעה"ב פטור ממעשר. והנה מאחר שכשאחר זוכה בפירות שהתייאשו הבעלים מהם פטור ממעשר, מוכח שמצב היאוש מוגדר כ"ידך וידו שווים", וא"כ מדוע לא ייפטרו הבעלים שחוזרים בהם מהיאוש, וכמו בעלים שהפקיר וחוזר וזוכה פטור ממעשר, ומשום ששעה אחת היה במצב שידך וידו שווים, ה"ה ביאוש? ואם בזמן היאוש אין ידך וידו שווים, מ"ט כשאחר זוכה פטור ממעשר?

לכאורה ניתן לתרץ שאמנם אין הפטור ממעשר מדין "ובא הלוי", שהרי לא יצא מתחת יד הבעלים, ואעפ"כ יהיה פטור ממעשר מדין "תבואת זרעך", שמשם למדים לפטור לקוח מתרו"מ. וכבר הובא לעיל שהר"ש בפאה (פ"א מ"ו) דן מדוע הוצרכו למעט הפקר מ"ובא הלוי", והא כבר נלמד מיעוט תבואת זרעך ולא לקוח, ותירץ בתירוץ הראשון שנפ"מ להיכא שהבעלים עצמו חזר וזכה, שנחשב תבואת זרעך

ואעפ"כ פטור מדין ובא הלוי. ממילא ביאוש שלא יצא מן הבעלים לא יהיה פטור מדין ובא הלוי, אלא רק מדין תבואת זרעך.

אמנם תירוץ זה דחוק מכמה סיבות: א. הר"ש שם בתירוץ השני כבר כתב שלדעת ר"ת שפטור לקוח הנלמד מתבואת זרעך אינו אלא לאחר מירוח, ואילו פטור הפקר הוא דווקא קודם מירוח. א"כ א"א לפטור יאוש קודם מירוח מדין תבואת זרעך. ב. וכן קשה שבתוס' בב"ק סט. ד"ה כל שלקטו מבאר שפטור יאוש נלמד מ"ובא הלוי". ולכאורה יש לתרץ על שתי השאלות שר"ת וההולכים בשיטתו וכן התוס' בב"ק יסברו כדעת הסוברים שיאוש הוא הפקר גמור, ואף אם הבעלים יחזרו בו יהיה פטור, ופטור מדין "ובא הלוי" [וכבר כתבנו לעיל שנראה שכן היא דעת התוס' בכמה מקומות]. אלא שקשה שאם אכן הרמב"ם סובר שיאוש אינו כהפקר [וכפי שכתב הדברי חיים שהבאנו לעיל], ומאידך הרמב"ם פוסק (הל' מעשר פ"ב ה"ב) כדעת ר"ת שפטור לקוח ותבואת זרעך אינו אלא בלקוח אחר גמ'מ, א"כ שבה הקושיא מ"ט פטור הזוכה מיאוש קודם גמ'מ. ג. אם הפטור אינו אלא משום תבואת זרעך, אף שמדאורייתא פטור הזוכה, מ"מ מדרבנן צ"ל חייב, כמו לוקח שפטור משו"ה ומדרבנן חייב. והרי מפורש בגמ' בכמה מקומות שפטורים מתרו"מ, כמובא לעיל, וברור שהכוונה שפטורים אפילו מדרבנן? ובדוחק יש לתרץ שהחוב דרבנן להפריש לא נאמר בכל מי שפטור מדין תבואת זרעך, אלא נאמר רק בלוקח ולא בזוכה מיאוש, שבכה"ג לא ראו חכמים צורך להחמיר ולחייב במעשר [אמנם במקור"א כתבנו שכך צריך לפרש בדעת הר"ש בפאה שם על הקושיא מגר שבזבזו נכסיו, ע"ש, שבת' הראשון כ' שבזכה בקמה פטור ממעשר, ולכאורה מוכח שאין פטור מדין ובא הלוי במחובר, שאל"כ יפטר אף בזכה בקרקע, וע"כ שפטור רק מדין תבואת זרעך (אמנם החזו"א ביאר שם באופן אחר. וצ"ע), ומבואר שפטור אף מדרבנן, וע"כ שלא גזרו מדרבנן אלא בלקוח].

וע"כ נראה לבאר שאכן כל זמן שעדיין לא זכה אדם אחר בפירות שהתיימש מהם, לא יצאו הפירות מרשותו, אלא ששילק את בעלותו המונעת מאחרים ליזכות, אך עדיין אין ידו וידו שווים, ולכן כשיחזרו בו מהיאוש חזרו הפירות לבעלותו וחייב במעשר, אבל אם אחר יזכה, בשעה שמושך ליזכות בהם, זהו הזמן שידד וידו שווים, מאחר שאין בעלות ולא רשות אחרת, ובאותה שעה נפטר ממעשר. ויתכן שבאותה שעה שחל דין ההפקר, חל קניינו בחפץ, ובאים כאחד. וצ"ע.

ד. העולה מהאמור:

א. הפקר גמור, כגון שמפקיר בפה, או לדעת רוב המפרשים באבידה מדעת במקום שברור מתוך מעשיו שהוא מפקיר, פטור ממעשר גם אם הבעלים עצמו הוא שחזר וזכה.

ב. כאמור לעיל מספיק שהפירות יהיו מופקרים שעה אחת לפני המירוח כדי שיהיו פטורים ממעשר, אף שבשעת המירוח כבר יש להם בעלים [ודין הפקר בין מירוח לרפה"ב, וכן בהפקר במחובר, התבאר לעיל].

ג. פירות שהונחו באופן של אבידה מדעת [כגון פירות בודדים שהשאירם הבעלים במקום אסיפתם, מאחר שלא שווה לו להתאמץ עבורם, וכן סופי תאנים וענבים, וכדו', יש סוברים כל אבידה מדעת היא הפקר, ולכן גם

אם הבעלים עצמו יחזור ויזכה בהם, יהיה פטור מתרו"מ, מלבד מקרים בודדים שניכר שאין דעתו להפקיר, כגון נותן ביד פעוט דבר יקר. ויש סוברים שיש שני סוגי אבידה מדעת, יש שהיא הפקר ויש שאינה, ולכן בכל אבידה מדעת יש לבחון אם מוכח ממעשיו שמפקיר וכאילו אמר בפה, או שלא ניכר ממעשיו שכוונתו להפקיר, ואינו הפקר, אמנם אם יתיימשך בהמשך מהחפץ נדון אותו כדין יאוש המבואר להלן. ויש סוברים שכל אבידה מדעת אינה הפקר, ולפי זה יהיה פטור ממעשר רק אם יתיימשך וכדין יאוש שיתבאר להלן, ולכן אם הבעלים עצמו יחזור ויזכה אפשר שיהיה חייב [וקשה יהיה להקל בדיעבד לפטור ממעשר מחמת ספק ספיקא דדינא, ספק אבידה מדעת היא הפקר, וספק אם יאוש כהפקר, מאחר שהרמב"ם והשו"ע פסקו שאבידה מדעת אינה הפקר, וגם הרמ"א לא הביא את הדעה השניה רק כ"א ולא כוודאי. אמנם מ"מ מאחר שתרו"מ בזה"ז מדרבנן, אפשר שיש להקל].

ד. פירות שאבדו ונמצאו אחר שנודעה האבידה ונתיימשך הבעלים מהם [שהרי נפסק שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש], נחלקו האחרונים [ואפשר שגם הראשונים] אם יאוש דינו כהפקר גמור, ולכן גם הבעלים שמוצא צריך לחזור ולזכות בהם, ומשום כך יהיה פטור מתרו"מ כדין הפקר, או שיאוש אינו כהפקר, ועדיין לא יצאו הפירות מרשות הבעלים עד שלא יזכה בהם אחר, ולכן אם הבעלים עצמו חוזר מהיאוש או מוצא את החפץ, יהיה חייב בתרו"מ. אבל אחר שיזכה מיאוש יהיה פטור מתרו"מ.

לפיכך בנוגע לשאלה הראשונה – ירקות שנותרו לאחר לקיטת שדה ירק, וניכר שהבעלים אינו מתכוון ללוקטם, דינם כדין אבידה מדעת, ומותר לאחרים ללקט, ויהיו פטורים מתרו"מ. אבל אם הוא עצמו חוזר בו ולוקט, תלוי בהאמור לעיל שאף שיש סוברים שאבידה מדעת כהפקר גמור, מ"מ נראה שהעיקר להלכה כפסק הרמב"ם והשו"ע. אמנם מאחר שניכר לכל שמפקיר לכולם דעת רוב הפוסקים שהם הפקר, וגם הבעלים יהיה פטור. אמנם לפי הצד בקצוה"ח שבכל אבידה מדעת יהיה פטורו מדין יאוש, יש ספק האם יאוש שחזרו הבעלים וזכו פטור ממעשר.

ובמקרה הנ"ל שהבעלים ליקט, אם היה מלקט רק עבור האורחים, ולא כיון לזכות כלל, לכאורה פשוט שפטורים ממעשר לדעת כולם. אבל מאחר שלקט גם לעצמו, ונותן מה שרוצה לאורחים, לכאורה תלוי בהנ"ל [ואכמ"ל], והעיקר לדינא שגם כשיזכה לעצמו פטור ממעשר בכה"ג. אמנם מי שרוצה לחשוש לדעת הקצוה"ח שאבידה מדעת מותרת רק מחמת יאוש, וביאוש עצמו סוברים הקצוה"ח ורבים מהאחרונים שאינו כהפקר, והבעלים עצמו חייב במעשר, ומחמיר על עצמו להפריש, יפריש בלי ברכה.

בנוגע לשאלה השניה – פירות שנושרים מאילן שנופו נוטה לרה"ר, אם ניכר שהפירות שייכים לאילן, והפירות אינם מתקלקלים ונמאסים, שייכים הפירות לבעלים, ואינו מתיימשך, ואסור לקחתם. ואם נמאסים והבעלים מתיימשך מהם, מותר לקחתם ופטורים מתרו"מ. ואם הבעלים יחזור ויאסוף מהם אף שהתיימשך, יהיה דינו תלוי במחלוקת הנזכרת אם יאוש כהפקר, ופטור, או שאינו כהפקר, ואין צריך לזכות אלא לחזור מהיאוש, ולכן הוא עצמו יהיה חייב במעשר. ומספק יפריש בלי ברכה, ובודאי שאינו יכול להפריש מפירות אלו שהם ספק על פירות שלקט מן האילן [אף שבה"ז מפרשים מהרע על היפה].

בעניין נטיעת אגוז ערלה

לכב' הרדה"ג רבי שניאור ז. ריווח שליט"א
שלום רב

כ' הרא"ש (פסחים פ"ב אות ב) ואע"ג דלכתחילה אסור לעשות זוז"ג דר' יוסי אומר אין נוטעין אגוז של ערלה ומודה ריו"ס שאם נטע מותר, דדין הוא שלא יהנה לכתחילה מן האיסור, ע"כ. וכ' החזו"א (או"ח ס' קכד הערות לדף כו אות ב) נראה דאסור מן התורה ליטוע אגוז של ערלה שהנאה של נטיעה יש בה שו"פ והרי נהנה מהאיסור הנאה שו"פ, ולא נאמר זוז"ג אלא כשהאיסור כלה כמו אפה בו את הפת ע"כ, ע"ש.

והנה הרא"ש ס"ל דרק לכתחילה אסור ליטוע (וכ"ה בתוס' פסחים דף פו: ד"ה בין חדש, ע"ש) ונראה דאף דאסור ליהנות הנאה שו"פ, דוקא הנאה שנהנה בה מיד. אבל פעולה שהנאתה תהיה לאחר זמן בדרך של זוז"ג אף מתחילה לא נאסרה בכלל איסורי הנאה ורק לכתחילה אסור.

בכבוד רב
מישאל חיימוב